

~~K5817~~

П173943

Червоний шлях

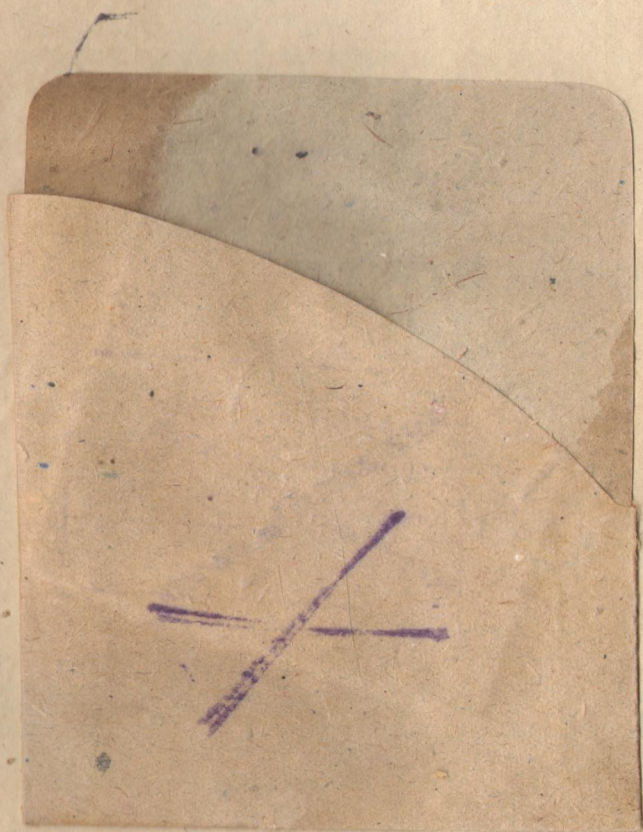
1933 - №10

V.N. Karazin Kharkiv National University

00721484

0

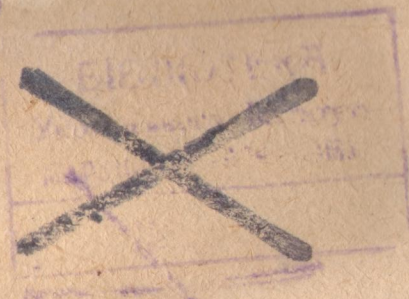
R5817

Червоний

Ш Л Я Х

~~№~~

1933

№ 10

1 9 3 3

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1934 РІК

НА ЛІТЕРАТУРНО-ХОДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ ОДИНАДЦЯТИЙ

За редакцією: Д. ГАЛУШКИ, ГР. ЕПІКА, І. КИРИЛЕНКА (відп. ред.),
МІЛЕВА, П. ПАНЧА, П. ТИЧИНИ, М. ТКАЧА, Н. ЧЕРЕДНИК

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

на 1 рік 18 крб.	на 6 міс. 9 крб.	на 3 міс. 4 крб. 50 к.
------------------	------------------	------------------------

Передплату приймають усі поштові філії, листоноші та агентства „Союздруку“.

Адреса редакції — Харків, вул. К. Лібкнехта, № 11,
2-й поверх, кімн. 13.

НА УВАГУ АВТОРІВ: редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Вірші, не прийняті до друку, не зберігаються і з приводу них редакція не листується.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці і на одній стороні аркуша.

Зміст „Червоного Шляху“ № 11-12 (листопад-грудень 1933)

Іван Калянник. Молодість світу. Поезія.

Я. Олесіч. На озерах вогні. Роман (закінчення).

І. Маловічко. Суд іде. Поезія.

Ол. Холодний. Малі оповідання.

Вол. Штангей. Відповідальність. Новела.

Євген Фомін. * * * Поезія.

Ом. Розумієнко. Матя. Півість (закінчення).

М. Хашеватський. Дімітров. Поезія. З євр. перекл. В. Сосюра.

Фріц Геккерт. Ганс-Беймлер і його „У таборі смерті Дахау“.

Стаття.

Ганс Беймлер. У таборі смерті Дахау. Переклад з німецької.

Ф. Кандиба. Пенсне і крила. Нарис.

В. Злидень. Молотьба. Нарис.

О. Кочкін. Джон Дос-Пассос. Критичні нотатки.

ПОПРАВКИ

У цій книжці „Червоного Шляху“ помічено такі помилки:

1. На стор. 211, 11-й рядок згори після слів „...ці агенти...“ слід читати: „*контреволюційного троцькізму вели послідовну лінію*“ і далі як у тексті.

На тій таки стор. у рядках 17-18 випало слово „на“, тож треба читати: „*країни будованого соціалізму на немічне, вузько-групове видання*“.

2. На стор. 212 у 21 рядку згори замість „молоху“ треба читати „*мотлоху*“, а далі слова так: „*проти більшовицької партії та радянської влади*“.

3. На стор. 232 у першій колонці, у вісімнадцятому рядкові згори треба читати: „*розвиток радянського образотворчого мистецтва*“.

1500

EBREH POWIN

Ч е р в о н и й Ш л я х

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДХ.
№. №

літературно-
художній
критичний
і громадсько-
політичний
ж у р н а л

11-й рік видання

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДХ
173943

д в о у
література
і мистецтво

№ 10

1 9 3 3

59

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Ужвинського Друку“, „Картко-
вому реєструарі“ та інших по-
казчиках Української Книжкової
Палати

Техкер — С. Білокінь.
Здано до складання 29-ХІІ-1933 р.
Підписано до друку 21-ІІ-34 р.
Формат пап. 62 × 94.
Вага 1 м. ст. 50 клг.
Пап. арк. в 1 прим. 7¹/₄.
Друк. знак. 1 пап. арк. 156.704
Замовлення № 2118.
Головліт 7802.
Тираж 2374 прим.

П. П. ЛЮБЧЕНКО
Секретар ЦК КП(б)У

жовтневі пісні

павло усенко

на кордоні

На горах Паміру,
на схилах Хінгану,
В долинах Поділля, де Дністер і Збруч —
Дзвінки карабіни, смуглясті нагани
І снайпери вірні стоять біля круч.

І чорної ночі,
і в ранню годину —
Хай буря гургоче, хай стигне замет —
Приходе мовчанням напоена зміна
І ласку незмінну прийма кулемет.

І кожного разу,
Як вітер закруте,
Завіється ніч і застеле пільма,
Сліди на заметах петлює і плута
Рухлива, скрадлива звірюги нога.

Причайлись гвізда
високі орлині,
І рокіт сосновий змиває гора —
Під нами потоки, під нами долини
За нами республіка лєнінських рад.

Ніхто не пролізе
З ущелин Хінгану
І куля готова за Дністер, за Збруч
Дзвінки карабіни, смуглясті нагани,
І снайпери вірні стоять біля круч.

Павло Усенко

а н д р і й п а н о в

**п і с н я ш і с н а д -
ц я т о г о**

Глянь — суцільним оксамитом
піднялась озимина...

Сонцем радості облитий

Жовтень співами луна.

Жовтня дні

Весняні —

Вище и ширше наші крила!

Де ми йдем,

Сяє день.

Наша квітне сила!

Урожай новий зародить

Усупільнена земля...

Лави велетнів заводів

Жовтню рапортом гримлять.

Жовтня дні

Йдуть стальні

Вище й ширше наші крила!

Скрізь ми йдем —

Наш цей день,

Наша квітне сила!

Леваневські небо креслять

З Криму на північний Ном;

Стратостату дивний крейсер

Крає неба темне дно.

Жовтня дні

Йдуть ясні —

Вище й ширше наші крила!

Де ми йдем,

Квітне день,

Квітне наша сила!

В нетрях півночі суворих
Виростає Білморбуд.
Перемогами говорить
наш ударний, вільний труд.

Жовтня дні

Весняні—

Вище й ширше наші крила!

Скрізь ми йдем,

Наш цей день,

Наша квітне сила!

Крізь пороги, скелі й шлюзи
Наскрізьна лягає путь
По Радянському Союзу
Переможні роки йдуть —

Жовтня дні

Весняні —

Вище й ширше наші крила!

Скрізь ми йдем

Наш цей день,

Наша квітне сила!

м. м о р о з

заспів кінноти

Гули степи копитами,
Де тепер трактори
До моря йшли топити ми
Чванькуватих юнкерів.

Галопом і алюрами
Обходами атак
Атаманів з Петлюрою
Розбили на фронтах.

Гей коню, коню,
У бій, вороний,
Рви перепони
Край борони!
Гей коню, коню.
У бій, вороний,
Грає над загоном
Прапор багрянний.

І перемоги музика
Йде лунами на лан
Де лемеші угрузли,—там
Ми здійснюємо план.
одзвонює підковами
Кіннота молода.
Гей, боронить готові ми
Республіку труда!

В комкора аж два ордени
На грудях, як маки.
І молоді і горді ми
Котовці юнаки.

У голоді, у холоді
На заклик Ільїчів
Рубалися ми молоді
Сотні на тисячі.

Гей коню, коню!
У бій, вороний,
Рви перепони,
Край борони.
Гей коню, коню,
У бій, вороний
Грає над загоном
Прапор багряний.

терень масенко

пісня німців колгоспників

Друзям — кращим ударникам
колгоспу „Годжінг“

*Якобу Вібе,
Лені Г'інс,
Гансу Ізиху.*

П'ятсот гектарів в теплоту долин
Ми сіяли урочисто і дружно.
І по числу м'яких живих зернин —
Зійшло в серцях надій ясних і мужніх.

І діти наші вийшли колоски
Зібрать на ниві радісно й сумлінно
І заспівали пісню, що батьки
Почули в грозах Віддінга — Берліна.

Співа те, діти, в лісі кукуруз!
Вас межі, найми й небеса не тиснуть.
Німецькою співайте: Радсоюз
Всіх гнаних клас усіх вітчизна.

Над вашими літами літаки.
Червоним зорям піснею одмовте:
— Це радість Світу вирядив в віки
Народжений в огні високім Жовтень!

ст. крижанівський

пісня про два о р д е н и

Гей, передній заведи
Починай зненацька —
Як росли твої ряди,
Гвардіє юнацька!

Приспів. Вище, вище голови
Ми — жовтня цвіт.
Сьогодні комсомолові
П'ятнадцять літ!

Як огонь, горить штандарт
Бойової слави.
На фронті, і на Кронштадт
Ішла юнацька лава.

Приспів.

За відвагу й героїзм
Комсомомець гордий,
На грудях його повис —
Бойового — орден.

Приспів.

Так росли твої ряди
До борні готові.
Гей, передній заведи
Про фронті будови.

Приспів.

Наша зброя, наш почин
Гасло соцзмагання
Ти удень, ти уночі
Зводив риштування.

Приспів.

Муляри, бетоняри
Бригадири — нині
Чи ставали на порі —
Майстрами країни!

Приспів.

Вкритий славою цей час.
І для пісні годен —
На грудях другий у нас
Трудового — орден.

Приспів.

Більшовизму прапори
Скрізь тримали гордо ми.
На грудях у нас горить
Два славетних ордени!

Приспів. Так вище, вище голови!

Пісні, гриміть

Про те, що комсомолі

П'ятнадцять літ!

я. о л е с і ч

на озерах вогні

пр о д о в ж е н н я*)

х р о н і к а ж и т т я

ГОЛОВІ ГУБВІЙСЬКРАДИ № 141.

Спішно

Сьогодні мною отримано від погранзагону Червоної армії, що на границі проти нашого повіту скупчилося білогвардійців до 1800 чоловіка. В розпорядженні Повітової Військової Колегії в різних селах повіту мається тільки 200 чол. В разі нападу будемо держатись до останньої краплі крові. Коли буде потрібна підмога, шліть.

Голова ради Чубрієв.

Ми, громадяни Червонозаводська вкупі з червонофлотцями, заслухавши доповідь представника робочого класу тов. Пахомова, вітаєм робітників Червоного Петрограда й нашого дорогого вождя тов. *Леніна*. Наша Олонія в небезпеці. Ми всі знаємо, що нам необхідно скупчитись навкруги червоних знамен Комуністичного Інтернаціоналу. Ми гордо заявляєм, що підступу в Червоний Петроград бандам, що йдуть через Олонію, ми не дамо. Ворога не пустим. Коли ворог прорве, то тільки на наших трупах. Всі на фронт. Всі на захист Комуністичної революції.

Ми, селяни Святозерської волості, заслухавши доповідь про Червону нашу армію, винесли резолюцію, що будемо боротися з хижакими до повної перемоги й встановлення влади трудящих; вітаєм нашу відважну Червону армію й бажаєм їй повного успіху в боротьбі з чужоземцями...

Хай живе влада рад. Хай живе всесвітня революція й наш дорогий нам усім наш товариш *Ленін*.

Голова зборів Беляєв.

32

Стояла пізня весняна ніч. Нагулявшись великодної неділі, село спочивало, — тільки де-не-де блимало тьмяне світло: там хазяї готувались зустріти пожаданий ранок. Завтра, як запевняли люди, мав початися наступ білих.

*) Початок див. № 8-9 „Черв. Шл.“ за ц. р.

Про це знали і на селі, знали і в Олонці; знали й за Олонцем. І скрізь готувались. Не готувався тільки червоний загін. Чекалов — він не зважав на всякі чутки.

— Дурниці! — казав він схвильованому Агаві. — Дурниці все це, голубе! От побачиш, усе це вигадки. Вигадки! — скрикнув він і враз кинувся на ганок. Десь за селом, з боку озера, пролунали постріли.

З темряви виринув комісар:

— Проспали! Розвідку негайно вислати!.. Сволоч!

Коли кілька червоноармійців побігло за село, в штабі відбулася невеличка нарада: комісар Розов з Агавою розбили всі сили села на два загони; начальником одного загону призначено Агаву, другого — Розова.

Поки Агава з Розовим розбивали загін, постріли все наближались. Розвідка за селом нахопилася на білих і повернула назад.

Агава із своїм загonom, до якого пристали кілька селян, мав боронити головний шлях. Розташувались на горбку церкви, під захистом її мурів — це давало надію продержатись хоч на якийсь час, поки прийде допомога. Та чи прийде вона?

Агава вилазить на дзвіницю, вдивляється в далечінь — ні цяточки! А білі оточили все село, вже на кружку, де розташувався загін Розова, почався запеклий бій. Рвучкий весняний вітер доносить звідти татахкання кулемету, вигуки... От показалися й білі частини, що йдуть в напрямку до церкви... Їх кілька рот, — хіба ж може встояти проти них жменька червоних!

Одна надія — це допомога... Невже ж вона не прийде? Агава злазить з дзвіниці й підбадьорує свій загін.

— Допомога буде! Напевне буде! Треба держатись! Битись до останнього!..

І вони б'ються. Ворожі постріли по одному виривають їх з лав, їх все меншає... Їх тільки жменька...

— Товариші, за мурі! — гукає Агава, і бійці відступають до церкви; стріляють з вкон. Якби не було церкви, довелося би здаватись. Агава знову вилазить на дзвіницю й дивиться на шлях, чи не йде допомога. Немає. А кільце білих все змикається, все частіше татахкають кулемети.

Раптом постріл з гармати стрясає все навколо. За першим пострілом вдарив другий, третій.

Хитнулась церква. Посипалась цегла. Один ріг церкви розірвано. Червоні кинулися на дзвіницю.

— Патронів немає, — чує Агава, все ще марно вдивляючись у далечінь. А гармата бахкає й бахкає. Двигтять стіни, цегла важкими шматками летить униз.

— Сюди розірвано!

— На дзвіницю нема ходу!..

— Здаємось!.. кричали ті, що лишилися внизу.

Смикнув Агаву за шинелю Аронов, дивиться розгублено:

— Чуєш? Вони здаються...

— А де Биков? Унизу?

— Биков застрелився!

Агава замовк, вражений. Дивиться вниз на вкритий трупами цвинтар. От з церкви виходять кілька його товаришів — вони здаються. Тепер край усьому. — за кілька хвилин білі видеруться на дзвіницю. Аронов тремтячими пальцями мацає барабан нагану, — там всього один патрон. Ну, що ж! Він добре використає його.

— Прощай, Агава!

Гримнув постріл. Агава оглянувся, — перед ним лежав труп Аронова Білі вже вскочили до церкви, дерлись розірваними сходами на дзвіницю. На селі спалахнула пожежа; червоне полум'я освітлювало картину розправи білих. Постріли й лемент долігали знизу. Але Агава не чув їх, — він прислухався до кроків на сходах. Раз... два... три... Ще мить — і вони будуть тут... Але він не віддається на поталу живцем. Ні, він не з тих! Шкода лиш, що патронів так мало — два тільки! Ну, нех й! Один — їм, останнього — собі. І він о ним кладе першого смільчака, а другим себе.

— Прощай Сюзана, — шепоче він, падаючи під ноги ворогам.

Один з них люто відштовхує тіло ногою, і воно з глухим шумом летить у низ.

Так загинув старий партизан Агава.

ХРОНІКА ЖИТТЯ

БІДЛИЦЬКА ТУЛМО ЗЕРСЬКА РИПУШАЛЬСЬКА ЧАСТИНА НЕКУЛЬСЬКОЇ ЗАНЯТІ БІЛИМИ ОЛОНЕЦЬ ВКУПІ З ВІЙСЬКОМ ЕВАКУЄТЬСЯ ШЛЯХ ВІД ОЛОНЦЯ ДО МЕГРЕГ ПРИВАЄМ З БОЄМ МЕГРЕГА ДО ЮРГЕНЦЬ ЗАНЯТА БІЛИМИ ЗВ'ЯЗОК З ЛОДИНИМ ВСТАНОВЛЕНО З АРАЗ ЗНОВУ Б'ЄМ НА ОЛОНЕЦЬ БІЛІ ВИСАДИЛИСЬ ПОНАД ОЗЕРОМ ЧЕРЕЗ ВІДЛИЦЬ ТУЛОКСУ Й ОЛОНК БІЛЯ ТИСЯЧІ ЧОЛОВІКА МАЮТЬ ГАРМАТИ МІНОМЕТИ В НАС БАГАТО ЖЕРТВ ТРАКТ ЛОДНЕ ЮРГЕНДИ В НАШИХ РУКАХ МОБІЛІЗУЙТЕ СИЛИ ШЛІТЬ ДОПОМОГУ ПРОДО... О ЙЧІ ЗАПАСИ ЗБРОЮ ПОВІТ В ОБЛОЗІ СКЛАДІНО РЕВ ІЙСЬКРАДУ ДОПОМОГУ ШЛІТЬ ЧЕРЕЗ ПРЯЖУ НЕДЛО ОЗЕРО ТУЛМА ОЗЕРО ЧЕРЕЗ ГОРИ НА ПУЛЬЧЕЙЛУ ЗВ'ЯЗОК НЕОБХІДНО ТРИМАТИ З 171 ПОЛКОМ СТАН НАДТО КРИТИЧНИЙ ДОПОМОГА ПОТРІБНА*.

Петрозаводськ — 24 квітня

ПЕТРОЗАВОДСЬКИЙ КОМІТЕТ ВКП(б) УХВАЛИВ МОБІЛІЗУВАТИ ОДНУ П'ЯТУ ЧАСТИНУ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВСІ КОМУНІСТИ Й СПІВЧУВАЮЧІ МІСТА ПЕТРОЗАВОДСЬКА Й ОКОЛИЦЬ ПОВИННІ З'ЯВИТИСЯ В ГУБВИКОНКОМ ДЛЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ЯВКА ДЛЯ ВСІХ ОБОВ'ЯЗКОВА ХТО НЕ З'ЯВИТЬСЯ, ТОЙ БУДЕ ВВАЖАТИСЯ ДЕЗЕРТИРОМ.

Петрозаводськ — 29 квітня

МІСТО ПЕТРОЗАВОДСЬК І ПОВІТ ОГОЛОШУЄТЬСЯ В ОБЛОЗІ.

Петрозаводськ — 30 квітня

ПЕТРОЗАВОДСЬКИЙ КОМІТЕТ КОМСОМОЛУ ОГОЛОШУЄ МОБІЛІЗАЦІЮ ВСІХ ЧЛЕНІВ КОМСОМОЛУ ЧОЛОВІКІВ З 16 — 23 РОКІВ ВСІ ПОВИННІ З'ЯВИТИСЯ В СОЮЗ ДЛЯ МОБІЛІЗАЦІЇ. ВАРТА ЧЛЕНІВ МОБКОМІСІЇ НА ВУЛИЦІ ЗІНОВ'ЄВА БУД. Р.УМ'ЯНЦЕВА тел. 260.

В ПЕТРОЗАВОДСЬКОМУ КАМЕРНОМУ ТЕАТРІ

з 24—29 квітня відбудеться щоденно велика постава:

„СЛЯКОТЬ БУЛЬВАРНА“

Драма на п'ять частин з участю:

АНІ ЛІ, СМЕЛЬКОВА, КРИГЕР І ДМІТРІЄВА

Перша частина . . .	ПО ПОХИЛІЙ ПЛОЩИНІ
Друга „ . . .	ТАНОК СМУТКУ
Третя „ . . .	ЛЮДСЬКЕ ПАСКУДСТВО
Четверта „ . . .	ТВАНЬ ЖИТТЯ
П'ята „ . . .	ЖЕРТВИ СТОЛИЧНОЇ ЯМИ

ВСІ ПОВИННІ БАЧИТИ ЦЮ ЗАХОПЛЮЮЧУ ПОСТАНОВУ.

ВСІМ ГРОМАДЯНАМ МІСТА ПЕТРОЗАВОДСЬКА Й ОЛОНЕЦЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

НАКАЗ

За останній час скрізь розвіялись контрреволюційні чутки і паніка, що особливо шкідливо в прифронтовій смузі.

Паніку роздувають прихильники білих, перекидаючи її в лави Червоної Армії фронту й і тилу, цим впливають на моральний стан і бадьорість захисників радянської республіки, що звичайно на руку монархістам і всій сворі „іже с німі“.

Сором тим, хто слабкий в борні за владу мозолястих рук робітників і селян...

Пам'ятай це і дужче тримай червону рушницю в своїх мозолястих руках.

... Кожний, хто видумує й розповсюджує ці контрреволюційні чутки, той, хто їх слухає, не перевіривши і не затримавши провокаторів, той буде переданий суворому військово-революційному суду.

Хто забуває, що зараз диктатура пролетаріату, хай пам'ятає, що існує могутня непорушна влада РОСІЙСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ і ЇЇ СОЮЗНИКИ РАДЯНСЬКА ВЕНГРІЯ й БАВАРІЯ.

ХАЙ ЖИВЕ МІЖНАРОДНА ВЛАДА РАД.

Голова Олонецької Губради роб. сел.

і червон. депутатів Анохін.

Військовий губерньський комісар Якобсон.

ТЕЛЕГРАМА № 80 8/5 ПЕТРОЗАВОДСЬК

МОСКВА ЦЕКА ПАРТІЇ КОМУНІСТІВ

ПО ОЛОНЕЦЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ЗГІДНО ДЕКРЕТУ РАДНАРКОМА ПЕРЕВОДИТЬСЯ ТІЛЬКИ ОДИН ТИП МОБІЛІЗАЦІЇ ПО ДВАДЦЯТЬ ЧОЛОВІК З ВОЛОСТІ ДО ЯКОЇ ВЖЕ ПРИСТУПЛЕНО Й ВЕДЕТЬСЯ ВІДПОВІДНА АГІТАЦІЯ В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ ТОЧКА МОБІЛІЗАЦІЯ ПЯТИ ЛІТ НА ОЛОНЕЦЬКУ ГУБЕРНІЮ НЕ РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ ЗИ ПРОФСПІЛКИ ДУЖЕ КВОЛІ Й ВИДІЛИТИ З СВОЇХ ЛАВ НІЧОГО НЕ МОЖУТЬ ТЧ ВСІ ЧЛЕНИ ПАРТІЇ ОЛОНЕЦЬКОЇ ГУБЕРНІЇ МОБІЛІЗОВАНИ ТЧ МІСТА ОЛОНЕЦЬ ПЕТРОЗАВОДСЬК ЛОДЕЙНЕ ВОСКРЕСЕНСЬКЕ ВИСТАВИЛИ НА ФРОНТ ДО ТИСЯЧІ ЧОЛОВІКА ТЧ СТАН НА КАРЕЛЬСЬКОМУ ФРОНТІ ЗАГРОЗЛИВИЙ ТЧ ОЛОНЕЦЬ В РУКАХ БІЛИХ НА ПЕТРОЗАВОДСЬКОМУ НАПРЯМІ БІЛОФІНИ В ДВАДЦЯТИ ВЕРСТАХ ВІД МІСТА ПЕТРОЗАВОДСЬКА БАГАТО ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА СОТНІ ТИСЯЧ ЗНАРЯДІВ Й ЗБРОЇ НА ОЛОНЕЦЬКОМУ ЗАВОДІ ЕВАКУАЦІЯ ЙДЕ КВОЛО ЗА ТРИ ДНІ ОТРИМАНО ЛИШЕ ВІСІМ ВАГОНІВ НЕСБХІДНО ПРИЙНЯТИ ТЕРМІНОВІ ЗАХОДИ ТЧ

Особоповноважений ЦК член ЦИКА П. Пахомов.

33

Не витримавши натиску білих та місцевої куркульні, червоні здали Олонець. Увірвавшись у місто, білі заходились винищувати рештки „червоної зарази“. З наказу пана Лесо й майора Герцена в живих — для допиту — лишали тільки видатніших червоних; всіх інших стріляли на місці. Лемент і постріли лунають у місті. Та ще передзвони всіх церков: це православні правлять молебні, підохочені отцем Ісідором.

На ранок перший загін білих просунувся за місто. Його заступив інший загін, що мав завдання організувати владу. З цим загоном прибув до міста пан комендант Соколов, призначений новим урядом „делегатів вільних карельських земель“. З наказу свого начальника Адамова сьома рота обшукала ще раз всі закутки міста.

— Хлопці! Я куру піймав! Вони ж теж комісарські... з червоними нашивками на голові!..

— Та покинь! Гайда!

— Зараз! От куру спіймаю, під'імо, браток! Пожди! — І Сенька, спіймавши куру, веселий вийшов назустріч Бой-Парневі.

— Курка! — скривився той. — Я, брат, комісаршу спіймав... Оце птиця! Пручалася, стерва... Так я її фінкою під бік. От життя! Масляна!

І враз залився сміхом, показуючи пальцем у провулок. — Дивись, Кулька цілу корову тягне!

— Хлопці, вона ж комісарська! Сам піп показав. Іди, каже, тут комнезам живе... Я — туди. В хаті ані душі. Всі втекли. Так я корову... Молочка поп'ємо. — І Кулька тут же на вулиці поліз під корову.

— Покинь, — спинив його Сенька. — На вулиці негарно. Ми ж загін для встановлення ладу в Карелії. Та й до штабу час. Чуєш, — сурма. Пан комендант скликає. Гайда!

Коли хлопці прибігли на місце, загін вже вишикувався в шереди.

— Ставай! Ставай! — кричав Адамов, поважно походжаючи перед загоном.

— Струнко! Зараз має говорити пан комендант.

— Панове. Ми вступили в історичне місто нашої республіки. Тут колись був центр південних карелів. Ми тепер знову обертаємо його в наш центр. Наше військо пішло далеко наперед. Нам наказали кріпити тил, вилловлювати рештки червоної зарази. Осередком такої зарази є місцева лікарня, де засів загін більшовиків, щоб вдарити на нас з тилу... Баритись не можна. Ми сьогодні ж повинні його ліквідувати. Вони тільки прикидаються хворими та пораненими... Вірити ми їм не повинні. Отже — ліквідувати!

— На лікарню!.. Марш! — верещить Адамов, і загін задвірками, городами поспішає до лікарні.

Біленькими стінами вилискує лікарня серед міської площі, обнесена залізною огорожею. Перед нею кілька високих берез; під березами кілька свіжих могил. На могилах ще зовсім свіжі вінки соснові, оповиті білою стрічкою з чорними літерами напису:

„Вічна пам'ять товаришам, що загинули під час оборони міста“ — і далі на невеличкій дощечці імена похованих. Лікарня здається порожньою: ніхто ні входить, ні виходить з неї. Тільки в одній кімнаті збилися злякані поранені, чекаючи смерті: вони знали, що білі не пожаліють їх. Одні з них ходять з кутка в куток, тоскно зазираючи в вікна; інші нерухомо лежать, відвернувшись до стіни... Один з них, прострілений у груди, жовтий як віск, із застиглими назавжди очима, дряпає щось нігтем на стіні, — тремтить жовта висхла рука:

„Тут загиває від руки білофінів Ніколай Павлович Колосков. Напишіть про це моїй дружині на Онезький завод. Скажіть, що я вмер чесною смертю, боронячи наш бідний край“.

Раптом за вікнами почулися крики й постріли. Забряжчали вікна.

Надворі пролунала команда:

— Плі!

Кілька десятків пострілів ударили просто в вікна лікарні. По коридорах залунали кроки. Враз відчинилися двері — і

озвірілі озброєні люди кидаються на беззахисних хорих. Дехто з них благає, інші мовчки, зціпивши зуби, вмирають, проколоті довгими багнетами. Колосков дивиться на Сеньку великими переляканими очима. В них світиться благання. Сенька на мить зупинився, рука застигла, тримаючи рушницю.

— Браток... Не вбивай... Жінка, діти дома... За революцію ж умираємо...

Відступив до вікна на хвилину Сенька, — пронизливий, холодний погляд шкляних очей Колоскова спинив його. Жаль обгорнув його серце.

— Сенька! Це що? Зрада? Кінчай! — верескливо крикнув Адамов і не чекаючи вихопив наган, націлився в Колоскова й спустив курок. І в мить Сенька щосили вдарив Адамова багнетом. Той мов підкошений впав біля ліжка Колоскова, стікаючи кров'ю.

— Стій! Стій! Не стріляйте, братва, поранених! Хворих не вбивають.

Кинувся Сенька навпроти озвірілої юрби, затуляючи собою постать Колоскова. Юрба спинилась. Сенька несамото дивився на них великими очима. — Хто дав вам право?..

— Стріляйте в нього! — крикнув востаннє Адамов.

Сенька стояв перед десятком багнетів, розхристаний, з розпаленими очима.

— Гатіть! Гатіть, наймити! Коліть! Стріляйте!

— Сенька, я з тобою! — вихопився Бой-Парень і став поруч Сеньки.

— Якщо Сеньку, так коліть і мене. Разом жили... — і Бой-Парень шпурнув рушницю на голови білих.

— Арештувати! Чого роззявили роти? — кинув несподівано хтось з гурту. — Комендантові на розсуд... Там побачимо...

* * *

Зробивши своє діло, бандити повели Сеньку й Бой-Парня на суд до коменданта. В лікарні запанувала тиша. Мертво. Ніхто не ворухнеться.

В цій кімнаті, де сотні людей знаходили допомогу, порятунок, рука наймита білофінської буржуазії приколола перших червоних бійців, що стали на захист свого краю.

Сіра олонецька земля пригорнула згодом стомлені тіла, і тільки братська могила розкаже майбутнім поколінням червоних будівників про смерть перших відважних.

34

Вечір. Весняний, мінливо насторожливий. Вечір камінний петроградський. Чиясь невідома рука накинула чорну кирею на галасливі вдень вулиці, спинила рух:

— Хай буде ніч!

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА КДНУ.
Ім. М. ~~20678~~

Камінні річища вулиць, де вдень ішли з гучним маршем чорні, як вугілля, колони матросів та комсомольських полків, уквітчаних червоними прапорами, стали тепер тихі й порожні. Місто причаїлось, чекаючи близького ворога: за сорок кілометрів від міста показалися перші його броневики.

Але в місті додержано спокій і лад. Телеграф, як і вчора, розсилає накази й вісті по всіх закутках великої Росії: водопровід, як і вчора, жене по тоненьких артеріях воду; електричні станції, як і вчора, шлють світло в казарми, на заводи, в будинки. Тільки на вулиці сьогодні скрізь менше світла. На деяких, що виходять до ворога, його зовсім погашено.

Місто насторожене, але спокійне.

В невеличкій вітальні клуба фінських комуністів повно люду. Тут Рех'я, Ровіс, Пехкенен, тут Лехтосарі, Гуттарі, Вірта, Косола... Всі керівники фінської революції. Але скільки їх уже немає! Скільки загинуло від руки оскаженілої буржуазії після поразки революції. В Лахті, Темасфорсі, Свеаборзі, у Выборзі — скрізь ще не заросли травою могили. А сьогодні телеграф приніс ще звістку про розстріл депутатів червоного сейму та про розстріл Уксилі, одного з керівників фінської червоної гвардії. Ну, що ж! Кожен з присутніх готов, коли настане слушний час, стати на місце загиблих, понести прапор боротьби на села Карелії, в ліси Фінляндії. А тим часом вони разом з колонами матросів стануть на оборону червоної столиці соціалістичної батьківщини. Сьогодні вони винесли постанову:

„Стати на захист Петрограда“

„Стати в єдиний фронт проти контрреволюції“

— Лави фінських комуністів стануть на допомогу нашим братам росіянам! — піднесено говорив Рех'я, коли це на порозі кімнати з'явився Ківі.

— Терве... Товери... Я перебив вам збори... Але я тільки на хвилину. Я, бачте, не маю змоги бути на сьогоднішніх зборах. Я ранком їду на фронт. Бажаю і вам перемогти на Пітерському фронті. Розіб'ємо ворога, зустрінемось знову. Бувайте.

Оплески укрили його слова. Ківі тисне руку Ровіс, Лехтосарі й заклопотаній секретарці зборів Пехкенен. Він спішить. На дверях Ківі ще раз повертає обличчя до гурту комунарів, ще раз кидає привітне „терве“ й зникає за дверми клубу. Довго потім не могли почати зборів, — так схвилював усіх порив Ківі. А чому вони й досі сидять у затишній кімнаті клубу, коли Ківі вже йде на фронт? Чому Рех'я спізнився із своєю пропозицією? Чому керівництво про це не подумало раніш?

Насилу заспокоїв присутніх Рех'я і приступив до порядку денного.

Ранком, перед від'їздом на фронт, Ківі на хвилинку заскочив до Сюзанни, а годині о десятій він уже сидів у вагоні, що в ешелоні червоних рушав на північний фронт.

Стиснувши в кишені лист Сюзанни до батька, він сидів у купе першого класу, вп'явши очі в брудну стінку.

Йому хотілося спати. У стомленій голові снувалися спогади про минуле життя. Ще вчора, здається, сидів він у в'язниці, засуджений на розстріл, а тепер от знову їде на фронт... Тепер він знову відчуває себе так, як у перші дні революції — бадьорий, веселий і ніщо його не страшить. А були хвилини розпачу... Він пам'ятає їх... Чотири брудні стіни, нари й маленьке косе вікно, чекання смерті... Потім втеча, перехід через кордон, зустріч з Агавою...

Потім — Пітер, цей революційний Пітер, що зродив у нім ще дужчу любов до життя... Особливо яскраво відчув це Ківі після кількох зустрічей з Сюзанною. В ній він побачив те, чого шукав в інших. Його тягло до неї, але він так і поїхав, не признавшись їй... І тепер, похитуючись у такт рухові вагона, він, приплющивши очі, бачив її, як живу, і образ її — чи це не єдине, що тягло його назад до Пітера...

35

Березень

Цілу зиму мовчала. Так віддалася роботі, що не мала навіть часу записати радощі й сум, що час навіював. А скоро вже надійде весна. Все оживе... навіть травиця на могилі моєї дитини... А потім заросте та могила травою... Зрівняється з землею, не стане могили... А в серці не заростуть рани... Сліди того болю, що я зазнала, не заростуть, здається, ніколи...

Але геть сум! Геть смуток! Буду радіти. На дворі ж ступає весна.

7 квітня

Сьогодні в мене радісний день; мені принесли вістку про тата. Він такий змучений, кажуть, а спочити не хоче... Та й не час тепер спочивати. Добре, що хоч здоровий.

23 квітня

Учора він був знову, цей фін Ківі. Він якийсь дивний... Видно, не минулося йому все те, що він витерпів. Учора цілий вечір розповідав про себе. Скільки він витерпів! Тричі сидів у в'язниці. Тричі смертні вироки — і він тричі чекав розстрілу і кожного разу... О, він, напевне, щаслива людина! Я б не витерпіла цього.

Учора розповів ще дещо про тата. Але цього мало: я хочу сама його бачити.

27 квітня

Почали готуватися до першого травня. Я прибрала свою кімнату, повісила портрет свого чоловіка. А сьогодні одважилася поставити на стіл картку дитини. І знову обгорнув мене сум. Усе знову згадалось!

Увечері ще раз перечитала листа від тата. Мабуть, сумно йому без мене! Він частенько згадує про маму.

29 квітня

Я щось вчасила записувати: от уже кілька днів підряд записую.

Ішла я сьогодні повз сад і мимоволі згадала торішню осінь... Ось листя, яке я тоді топтала. Його навіть не замели: так купами й лежить. Почорніло... Перегнило... Ще трохи — і зовсім навіть згадки про нього не залишаться... Але мого Володю не забувають. Його не забуваю я.. Його не забувають товариші. Сьогодні до першого травня вирішено покласти вінок на його могилу. Товариші вирішили. Це мені приємно: значить, вони справді не забувають його. Він вартий того, бо п'єр за нас усіх. Тих, що полягли на барикадах Петрограда, ніхто не забуде! На камені виріжуть їх імена, золотом обведуть на гранітах літери — і залишаться вони в пам'яті поколінь.

Я ще забула: сьогодні, йдучи повз сад, я зірвала одну бруньку... М'яла пальцями... Вона така липка й запашна... А колись з таких бруньок виросте листя... восени пожовкне, а потім знову опадє... нам під ноги... Ну, то що з того? Дурниця! Людина не те.

Небо сьогодні чисте. Приємно глянути. Блакитне. А чому це в мене стільки сантименту?

1 травня

Сьогодні майже не спала — була моя варта. І коли перші барабани вдарили на вулиці марш першотравневий, я стояла поруч свого начальника в колоні. Сьогодні всі вийшли на демонстрацію.

А ввечері знову сум і згадки.

3 травня

Ідучи додому, знов ішла повз сад.

Ішла й думала: чого я так люблю ліс? Думала й не могла вирішити. Але знаю: садок нагадує ліс, тому так люблю проходити повз нього.

5 травня

Сьогодні я нагадала: люблю ліс тому, що серед лісу виросла. Там і мати померла, там і я захворіла на легені.

Запишу дещо про матір. Один важкий епізод мого короткого, здається, життя. Діялось це на засланні. Пізно восени померла моя мати... Ранком ми забрали її тіло з лікарні. Тато замовив домовину. На похорон зійшлися усі сусіди. Пам'ятаю, хтось запропонував почепити червоні хустки. В день її похорону співали революційних пісень. Я тоді була ще мала, але все пам'ятаю, як сьогодні. І от, коли засипали, я довго стояла сама. Як на зло сміялось осіннє сонце, озеро сріблясте вилискувало. Облітало пожовкле листя — тільки сосни в лісі стояли зелені. Ніколи не забуду я того осіннього дня!

Після смерті матері батько вирішив утекти. Взяв і мене. Але нас піймали. Його повернули назад, замкнувши знову у смердючій повітій тюрмі. Потім знову суд... Не було тоді нам волі.

7 травня

Сьогодні є інформації, що наступають білофіни. Район Олонець в руках білих. А де ж батько?

13 травня

Дізналася, що Ківі йде на фронт. Увечері одержала від нього листа. Завтра має зайти.

14 травня

Я, здається, почала поволі забувати своє горе. Але, може... краще не забувати? Вже восьма година. Скоро він зайде. Сьогодні я навіть раніш прийшла з роботи, щоб з ним поговорити. Він нагадує мені тата. Скоро і я поїду на фронт. Насідає Юденіч. Офіцерня готується в тилу... Доведеться йти. Що ж, я не жалію свого життя.

Близько восьмої... Треба дещо прибрати.

17 травня

Тоді увечері він не зайшов. Ранком забіг на хвилину перед самим поїздом і взяв листа. Жаль мені було його. Я хотіла б бути з ним. Він такий привітний.

Виїхав він, і знову мені стало сумно. Знову робота — єдина втіха.

19 травня

Жду від батька листа. Нема. І від Ківі чомусь немає вістки. Невже з фронту не можна передати?

36

Гельсінгфорс. Дев'ята година. В готелі „Патрія“ повно людей. Крім звичайних приїжджих, в готелі багато карелів і серед них Юплов, котрий раніш служив інспектором шкіл Олонець-

кого повіту, а коли прийшла революція, кинув службу і почав агітувати за національне самовизначення. Звичайно, Юплов ніколи не думав про самовизначення таке, як розуміли його більшовики: він мріяв про організацію буржуазної держави з демократичним урядом на чолі. До того ж Карелія повинна мати найкращі взаємини з Фінляндією, як із старшою сестрою по національності. Щодо більшовиків, які касують приватню власність, і які занадто, як казав Юплов, соціалістичні, то з ними Карелія повинна воювати. Все це й мали остаточно вирішити з фінляндським сеймом „трудового“ народу Карелії представники, серед яких одним з найвпливовіших був сам Юплов.

Він до революції брав участь у зборах архангельських карелів, він пам'ятає Івана Ш-мейка, що грав тоді на кантелі... Юплов ще й досі пам'ятає вивчені тоді вірші про карельський нарід:

Кареле, країна велика твоя,
А чи знаєш собі ти ціну,
Чи знаєш свою ти мову?..

Ці вірші друковані в журналі „Карельський листок“, що виходив кожної осені, коли сльота насувалась і карели в сум западали.

Кареле, я кличу тебе, вставай!
Бо дивись ти, пастух дроворуб,
Чужинці твоє забирають добро,
І крутять білявий твій чуб...

Чимало часу минуло відтоді і аж тепер Юплов може знову розмовляти про національне піднесення свого народу. А тоді скільки заарештована за такі розмови. Скількох заслано на Сибір — їх і не злічити! А хіба тепер у Карелії краще? О, ні, більшовиків Юплов не полюбляє...

Все це Юплов і мав викласти в листівці до карельського народу, яку видрукували до з'їзду. Довго думав він. Писавши її, без кінця-краю креслив.

Брате кареле!

Опам'ятайся! Схили свою голову на мозолясту руку, подумай, на що буде схоже твоє життя? Дні і ночі в роботі... Чому? Тому, що нас вічно гнітили росіяни. Ми не мали вільного часу, щоб подумати про свою долю.

На хвилину зупинився, шукаючи влучного слова, і знову писав:

— „Нас гнали колись на війну захищати Святу Русь; а тепер знову розбишаки-більшовики, підкоривши собі нашу бідну Карелію, ведуть нас на війну проти наших братів фінів“

Перечитавши написане, він задоволено посміхнувся: ця листівка захопить багатьох карелів, особливо з тих, що заховалися від більшовиків по лісах — подумав він.

— „Кареле, в нас у Карелії немає панів, генералів та буржуїв. Проти кого ж нам воювати? Проти видуманих червоними розбишаками ворогів. А їх серед нас немає“.

Він знову спинився. Це місце надто слизьке. Як от бути, наприклад, з Нікітіним — він же багач на всю Карелію?

Але Юплов і на цей раз себе заспокоїв: хіба ж Нікітін своє багатство не в поті лица, мовляв, заробив, і хіба хто зна про дійсне його походження та джерело багатства? Звичайно, ні. Так чого ж сушити собі цим голову? І він закінчив:

— „У нас всі — трудяші. І нас, трудящих, грабують більшовики: вони одбирають останнє зерно, вони хочуть голодом знищити карелів.“

Подумай же, кареле, з ким тобі йти — чи з розбишаками більшовиками, що готують тобі голодну смерть, чи з усім карельським народом з дужою Карелію в спілці з Фінляндією?

Подумай про це, кареле, і разом з усіма виступай проти розбишак. Поки не по ер з голоду, вставай! Будем боротися за наш трудящий народ, за всіх братів карелів!

Таку листівку приготував Юплов до з'їзду своїх земляків.

37

На трьохсотій верстві від Пітера, серед гушавини лісу, на залізничному роз'їзді, розмістився штаб. Станційних приміщень не вистачало, отже, доводилось тулитись і по вагонах, що стояли тут на двох коліях. Вагони були набиті людьми, зброєю та апаратурою, тут містився штаб, канцелярії, телефони, радіотелеграфи. Окремий м'який вагон займав начальник фронту Люнд, комісар Щап та ще кілька штабістів. Далі стояли вагони з червоноармійцями. З розчинених вікон виїхали уривки пісень; іноді хлопці вибивали під гармошку „руського“.

Ще далі стояли вантажні вагони з запасом дрібної зброї — гвинтівками, гранатами і патронами. По обидва боки цих вагонів стояли звичайні площадки, накриті брезентами, спід яких визирали „максими“. В кінці запасної колії притаївся броневик.

Штаб армії жив своїм гарячковим життям. Тут збігалися всі нитки фронту: тоненькі драти телефонів несли вістки з Александровська, Олонця, з Лодейного й Петрозаводська. Те, про що не могли сповістити телефони, приносили телеграми, повідомлення частин і оперативні зведення фронту. Пітер і губернія по кілька разів на день викликали до апарату. Щап нервувался.

На фронті робилося щось жахливе... Червоні відступали. Білі взяли Олонець і Александровськ. Над Петрозаводськом кружляли білі аероплани. В губернії оголошено мобілізацію комуністів, організовано кілька рот. Вознесенське, Лодейне, Петрозаводськ виставили до тисячі комуністів, організували три роти. А все ж ворог тиснув і тиснув; білі частини підступали до залізниці.

Начальник фронту був Люнд. В штабі він грав найпершу роль, бо молодий комісар Щап цілком йому довірився. Люнд, старий полковник, тільки півроку тому перейшов на бік більшовиків; перейшов саме тоді, коли червоній армії були потрібні військові спеці. Перейшов він на бік радянської влади зовсім не ради оборони її інтересів, а навпаки — щоб повалити її. Отже, наступ білофінів Люнд розцінював, як початок відвертої боротьби проти радянської влади. Люнд міркував так: наступ білофінів послабить увагу армії до Пітеру — це сприятиме виступам офіцерів. Поділяв ці думки й найближчий його помічник у штабі — Серебрянський, що після невдалого заколоту в Петрозаводську, прибрав прізвище Плюшин-Плющевський. Про це, звичайно, ніхто не знав і комісар Щап цілком довіряв Люндові та його штабістам, даючи їм повну волю в керуванні всіма операціями. Сам Щап більше клопотався моральним станом сил, партійними організаціями і настроєм населення.

Але кінець-кінцем події на фронті примусили і його уважніше поставитися до роботи Люнда.

Одного разу він запитав Люнда:

— Скажіть, такі способи відступу практиковані за імперіалістичної війни?

Люнд догадався, що має на увазі Щап, і тому відповів:

— Дуже часто. Пам'ятаю, в Галичині я, порадившись з генералом Брусіловим, сам використав такий маневр. Генерал Брусілов не раз розповідав про вдале застосування такої операції... Тепер ми її ведемо на нашому фронті. Спочатку заманемо ворога, а потім і вдаримо. Це прийом випробуваний, і тільки він дасть нам змогу перемогти білофінів. Як ви вважаєте, товаришу Плющевський? — звернувся несподівано Люнд до Плющевського.

Плющевський, звичайно, підтримав свого колегу:

— Я цілком поділяю вашу думку. Прийом дійсно зручний. Особливо у війні з Фінляндією. Адже досить нам ступити на їхню територію і завтра ж весь дипломатичний корпус зніме крик про червоний імперіалізм... А так... знищимо її, а й зачепки не буде...

— Правильно. Ви, товаришу Плющевський, відзначили ще один момент особливо важливий у справі з Фінляндією. Ви, значить, більший за мене політик і дипломат, — засміявся Люнд.

— Зате цей маневр зв'язаний з великими жертвами армії та мирного населення, — відповів Щап. — Завжди сторона, що веде наступ, має менш втрат. От, хоч би й у нас тепер... У нас значно більше загинуло людей, ніж у білих... А ради чого? Ради якогось військового маневру...

— Зате він гарантує перемогу!

— Ви так думаєте? — зирнув Щап.

— Так, я певен цього, — відповів Люнд, бачачи ясно, що Щап докопується до дійсної політики відступу. Щоб не викликати підозри, він почав розвивати свій „план“, наводячи силу прикладів з імперіалістичної війни, де безпосередньо в боях ні разу й не був.

— Звісно, я згоден з вами, що відступ може довести армію до загину. Це правда. Але на що ж ми специ? Ми стежимо за цим, ждучи слушної хвилини, щоб перейти до іншої операції — до раптового нападу. Тепер цей момент наспів. Напад повинен бути рішучий. Перемога повинна бути забезпечена. Така моя власна думка, і я сьогодні ж хотів з вами порадитись про це.

Люнд поклав перед ним аркуш паперу з накресленим планом наступу.

— Оце так думаю я вести наступ. Головний вогонь я хочу відкрити з тилу, тут... на Тулоксу. Це завдання виконає наша флотилія. Ви бачите оце велике кільце? Це озеро. З цих позицій ми вдаримо на Тулоксу. Тим часом 171 полк і місцеві роти наступатимуть на Олонець. От і вся операція. За два тижні очистим фронт. Зостанеться Петрозаводська дільниця...

— Який план! Справді, чудовий! Думаю, що ви не одну ніч посиділи над ним, — втрутився знову Плющевський, добре знаючи, що і цей план розрахований, як і попередній, на перемогу білих: річ у тому, що фронт для наступу був занадто великий, отже незначні сили, що були в розпорядженні штабу, не могли повести рішучого наступу. До того ж і флотилія навряд чи могла б узяти дуже добре укріплену Тулоксу.

— Треба уважно ваш проект обмірковувати. Тут багато цінного... Принаймні, я також так думаю, — посміхаючись кинув Щап.

— Безперечно, іншого плану тут не може бути. Правда, в процесі наступу дещо може змінитись... Але основа буде та сама, — додав задоволено Люнд.

Раптом у двері купе постукав вартовий:

— Товаришу комісарє! Хтось прибув із штабу й викликає вас. Можна?

— Я візьму проект. Подумаю, — сказав Щап підводячись.

— Прошу. Я ще з вами буду мати розмову..

— Звичайно. Я подумаю, а потім зустрінемося і обміркуємо вкупі.

Щап пішов до себе в купе. Люнд задоволено кинув поглядом на Плющевського.

Проект буде ухвалений. І тоді...

Плющевський зайшовся тихим сміхом:

— О, полковнику Люнд, у нас ціла школа! Хай дехто повчиться в нас, як треба орудувати ними.

— Ви до мене, товаришу? — промовив комісар Щап, дивлячись на стомлене обличчя Ківі, що підвівся йому назустріч.

— Так, я до вас. Я—Ківі, призначений комісаром до одної з ваших частин,—і він поклав на стіл мандат Окрвійськомату. Щап скинув оком на клаптик паперу, заговорив:

— Так, так, про вас мені прислали депешу... Це добре — в нас, знієте, робітників мало, а білі тиснуть під Лейдене й Петрозаводськом.—Щап підвів голову й м'яким поглядом скинув на Ківі.—Куди ж вас призначити?

— Звичайно, поїду туди, куди накажете.

— Я давно шукаю комісара у флотилію... Там, кажуть, справи не гаразд, а п д час майбутніх наступів флотилія буде грати велику роль. Так поїдете? Вона тимчасово стоїть у Петрозаводську.

— Я з охотою. Сам колись служив матросом... Знаю море.

— Так от: я зараз вам дам призначення, і ви мусите ще сьогодні ж виїхати на місце. Че без день я докладно сповіщу про все. Пождіть мене тут, я приготую вам мандат.

Ківі сидів на м'якій канапі купе й, думаючи про майбутню свою роботу у флотилії, дивився у вікно. За вікном синій молодий ліс, тихо колихаючись під легеньким подихом вітру.

Там, за стіною цього лісу, над Свір'ю, Ладозьким озером розкинулись ланцюги червоних. Командири їх ждуть нетерпляче наказів з цього затишного місця... Адже все йшло з цього маленького роз'їзду—накази, плани; цей колись забутий серед лісу роз'їзд був тепер центром цілої армії.

Повернувся Щап, подав Ківі призначення.

— Прошу! Це мандат. Можете сьогодні ж рушати. Я дав наказ, і вам подадуть вагонетку. Поїдете з двома червоноармійцями. Всього найкращого!

Щап стиснув маленьку жилувату руку Ківі.

— Пишть. Зв'яжіться з губкомом. Там іде мобілізація.

Хвилини через п'ять Ківі з двома червоноармійцями котив вагонеткою на північ.

38

Золоте проміння цілувало похмурі мури міста й ховалося за синю смугу лісу на обрії. В міському парку липи давно розпустили маленькі пелюстки, ніжні та запавні. Високі задумливі берези спустили додолу довгі тоненькі віти з сіро-жовтими котиками. Внизу під покарлюченими липами зазеленіла травиця.

Заходив вечір. З гавані віяв легенький мрійний вітрець. Далеко-далеко на затоці кричали пароплави. Спадав на парк вечірній смуток.

Але місто не спиняло свого бурхливого руху. На залюднених вулицях мчали авто, гуркотіли трамваї, легенько похитувались фаєтони. На пішоходах—тиск. Здається, ще ніколи вулиці Гельсінгфорса не бачили стільки пішоходів, так, принаймні, здавалося Вейнманенові, що, вирядивши останній

ешалон, поспішав на нараду карелів у готелі „Патрія“. Щоб хоч трохи спочити, він завернув з вулиці до парку й пішов алеєю, густо обсадженою липами, в тій частині парку, яку, на честь поета Руненбера, звали „Руненберською Експланадою“. Ідучи він поглядав на старі липи, як на давніх знайомих,—вони були свідками його студентських років, під ними він сидів колись, чекаючи свою кохану... Де тепер його колишні друзі й товариші? Розійшлись по великій Фінляндії, хто куди... Замислившись, забувши навіть, що давно час поспішати на нараду, Вейнманен зайшов у глибину парку. Віддалік показався великий пам'ятник на бронзовім п'єдесталі.

Вейнманен знає його: там на п'єдесталі шведською й фінською мовами напис:

ВІД ФІНСЬКОГО НАРОДУ 1885 РОКУ

Це Руненберові, великому поетові „Хто так знав і відчував свій нарід“—подумав Вейнманен

„О краю мій, край тисячі озер...

Тим часом в бруньці схований твій цвіт“..

Проказував Вейнманен, вдивляючись у високу постать на п'єдесталі в глибині парку, потім зітхнув і повернувся до міста—треба було поспішати на нараду.

39

В Гельсінгфорсі, під звуки гармат Олонецьких боїв, зібралась нарада представників „вільних карельських земель“. На з'їзд прибули „делегати“ всіх волостей одбитих у червоних: тут були з Олонця, з Вилиці, Ведлоозера, Чорної Лимба й Маншил.

З'їзд відбувався в готелі „Патрія“.

Вперше за весь час його існування відбувалися в цьому готелі такі великі збори — „державні збори“! — то ж не диво, що челядь уся і сам господар аж з ніг падали від утоми, догоджаючи делегатам. Поважні лакеї пильнують тиші та спокою; в ресторані при готелі заборонено грати гучні мелодії; сам господар зустрічає відвідувачів,—щоб не проскочив, бува, хтось небажаний.

У вузькому, довгому коридорі на третьому поверсі молодий лакей попереджає кожного:

— Тихше! Тут державна нарада.

Так наказав господар. Фінський уряд чемно ставиться до цих делегатів, чому ж має погано ставитись до них пан господар? О, ні, він ставиться так, як фінський уряд — ввічливо і дбайливо.

В кімнаті, під дверима якої пантував білявий лакей, круг великого столу розсілись делегати з'їзду. Серед них, голова зборів, сидів Вейнманен, піднесений і урочистий. Та чому б йому й не бути таким? Адже він мав право пишатися: дякуючи йому Карелія повернеться в руки Фінляндії, даватиме їй великі прибутки. Це ж він, власне, Вейнманен приєднує Карелію до старшої її сестри Фінляндії... Ні, він таки має право пишатися і... він гордий, гордий, як сонце. Тільки спочити. Хай сьогодні клопочуться інші, всі ці делегати. І мружачи очі від ясного світла величезної люстри над столом, Вейнманен оглядав присутніх. Ось поруч нього, в сірому офіцерському вбранні, заклопотаний Нікітін. Він головує на з'їзді, і в нього страх скільки діла, він навіть не чує, що йому шепче на вухо Рахікайнен, керівник карельського руху в Фінляндії.

Он, на другому кінці столу, світить лисиною з чорним обідком волосся Черняєв, що за солоденькою ввічливістю ховає страшну жорстокість. Це він 18-го року організував повстання „господарів“ проти „бунтівників“— бідноти села Ведлозера, він, власне, постріляв їх. Круг нього, мов ягідник на гарній угноєній землі, розмістилися його друзі: Хіппієв, з Маншіл, Громов з Олонця, Зайцев з Пряжі, Малосовкін— з Вешкалець, Антонов, Хмуров, Балахонов—все делегати „вільних карельських земель“.

Секретарює на з'їзді завжди веселий Пянтоїв.

Він чесно нотує все і завтра підшиє до справ карельського з'їзду нову постанову— хай історія знає! Він все нотує, він звик нотувати,— ще до війни він нотував борги покупців у своїй крамниці, щоб не забути, бува, якогось боржника. Кожний вислів, кожну репліку... О, він нотує краще за всякого стенографіста! Він же звик нотувати... адже ще й року не минуло, як він був секретарем ради села. Це було тоді, як він повернувся з царської армії, саме коли ділили ліс і сіножаті.

Діставши наділ, він кинув секретарство й заходився господарювати. О, Пянтоїв не такий, як його колишній друг Філімонов, що зостався в червоній армії!

Говорили всі промовці довго й піднесено, йшли жваві суперечки по питанню організації держави. Виступали майже всі, навіть і представники фінського уряду. Говорив і Вейнманен, Рахікайнен, Юплов і Нікітін.

— Браття карели.— почав останній,— нема нам чого сваритися про те, яка в нас буде держава. Насамперед нам треба вигнати розбишак з наших земель. Ми робили день і ніч, будували заводи, ловили рибу—все для того, щоб зробити краще життя карелам, а вони тепер увірвались до нас і нищать усіх карелів. Люди!

Нікітін підніс куцу, жилаву, в білому волоссі руку й окинув суворим поглядом делегатів. Говорив він помалу, трем-

тячим голосом, нескладно, трохи заїкався і наче ковтав слова. Але делегати слухали його уважно.

— Люди! Проти них нам треба повстати! Треба просити фінський уряд допомогти нам. За цю допомогу ми віддячимо. А сваритися нам тепер не випадає. Зрештою, хіба не однаково покищо, як там будемо керувати Карелією. Чи буде вона окремо, чи буде вкупі з Фінляндією... Що до мене, то я думаю, що краще бути вкупі. Сподіваюсь, що це саме й Малосовкін скаже. Чи не так? Скажіть, люди!

Нікітін замовк, наче злякавшись своїх слів. Він ніколи й слова не сказав про національні справи, а тут цілу промову виголосив.. Але він казав те, що справді думав, — яке діло йому до держави, уряду, й нації? Хай Юплов клопочеться тим, а йому байдуже... Йому аби повернути господарство та кілька тартаків. А правити... хай править, хто хоче. Хоч і Фінляндія. А можуть правити і свої. Це — як їм краще.

Юплову промова Нікітіна не сподобалась, зате дуже до вподоби прийшлась вона Вейнманенові. Він з Рахікайненом, взявши під свій вплив більшість делегатів, намагались провести резолюцію за негайне приєднання Карелії до Фінляндії. Юплов завзято боронив своє.

— Браття карелі! Бачу, що ви знову продаєте Карелію! — підніс він свій голос у відповідь на виступ Нікітіна. — Продаєте її в рабство Фінляндії. Навіть дешевше продаєте, як колись росіянам, і це робите ви! Представники народу? Ви, обрані карельським народом? І за що продаєте? За ласкаві слова представників фінського уряду. Ми дуже вдячні їм за їх допомогу, але ми не хочемо бути рабами! Ми хочемо мати свою державу! Бо це забезпечить розквіт національної культури. Я категорично проти приєднання і пропоную утворити карельську національну республіку, що увійде в зносини з Лігою Націй. Це єдиний шлях для Карелії. А той шлях, що пропонуєте ви — згубний! Тому я категорично протестую проти вашої політики й знімаю з себе відповідальність за ваші рішення.

Юплов, витерши хустиною спітнілий лоб, сів.

— Я цілком підтримую Юплова, — крикнув Хмуров.

— Я також, — додав Балахонов і нагнувшись до Юплова щось шептав.

З'їзд розколовся. Вейнманен аж тепер зрозумів свою помилку — не треба було втручатись в обговорення цієї справи. Та коли вже втрутився, треба кінчати! Треба розбити Юплова, інакше все це кінчиться негаразд. Але треба виступити тактовно, треба стати в очах цих „делегатів“ захисником Карелії — хай собі тішається.

— Друзі карелі! — почав він тихим заспокійливим голосом.

— Хто проти карельської держави, проти її уряду? Ми завжди стояли й будемо стояти за це! Але хіба час тепер

говорити про форму тої держави, про характер уряду? Тепер треба говорити тільки про повалення більшовиків... На фронті й досі точиться боротьба. Щоправда геройські частини карельської повстанської армії вже оперують біля Лодейного, але ми й досі не певні, що там втримаємось. Ворог бо надто сильний! Ог про що тепер треба думати! Та коли ви бажаєте уряду, що ж! Його можна створити. Фінський уряд вітатиме це. Але для чого творити новий уряд, коли є ви? Ви обрані народом, ви й будете керувати державою. Але тепер всім нам треба йти на фронт—там наша робота! Коли виженемо більшовиків, тоді й про уряд постійний подумаємо, про тимчасовий нам нема чого думати—в нас такий уряд є! Це ви. Я тільки закликаю вас до єдності! До боротьби за визволення Карелії!

— Ні, треба зараз же оголосити республіку й вибрати уряд! Годі зволікати!—перебив його Юплов.

— Я не розумію, якого ще уряду ви вимагаєте?—спокійно говорив Вейнманен.—Для чого ще якийсь уряд, коли існуєте ви, що ведете всі справи Карелії? Вас і фінський уряд визнає... веде з вами розмови. Не розумію, чого ви хочете... Та й не час тепер, знову кажу, про це турбуватись! Тепер—всі на фронт. Ось де ваша робота!

Вейнманен закінчив, ледве стримавшись, щоб не вибухнути проти Юплова. Не подобається йому цей самостійник,—це якраз через нього ускладняється вся ця справа.

В кімнаті на хвилину запанувало мовчання—як тиша перед бурею. Треба було вжити якихось рішучих заходів, щоб більшість делегатів не перейшла на бік Юплова. Але Нікітін не знайшов нічого кращого, як визвіритись на Юплова:

— І коли вже ви перестанете сваритись? Про яку там державу мова, коли Карелія ще в руках більшовиків? Треба діло робити, а не теревенькати. Я, панове, буду голосувати!

І, виголосивши це, Нікітін остаточно розгубився: що як за Юпловим підуть усі його прибічники? Тоді зірветься план... Фінляндія відкличе своє військо, і він, Нікітін, знову не матиме тартаків, не торгуватиме рибою...

— Люди... Хто за те, щоб відібрати наше багатство від більшовиків? Хто хоче, щоб Карелія була вкупі з Фінляндією?

Вейнманен люто зиркнув на нього,—хіба ж так головують? Ясно ж, що голосування зірветься. І справді, за пропозицію Нікітіна дуже мало піднеслося рук.

— Отже, більшість делегатів стоїть за національну республіку!—знову почав Юплов.—Годі, значить, розводитись про приєднання!

— Я проти карельської держави,—крикнув з гурту Хіпів.

— Я також!

— Карели, хіба ж нам рішати таку справу? Ми тільки з'їзд! Це народ повинен вирішити! Ми не уповноважені!— кричали деле ати.

— Так чого ж ви не голосуєте? Я знову прошу делегатів голосувати! Хіба ви проти пропозиції фінського уряду?— репетував Нікітін.

На цей раз за пропозицію Нікітіна голосувала більшість.— Браття карели—урочисто почав голова—нарешті ми прийшли до більшості...

Але його перебив Юплов:

— Я протестую від імени трьох: я не хочу продавати Карелію:

— Панове! Я прошу припинити ці розмови! Я прошу заборонити йому порушувати порядок зборів!—крикнув сердито Рахікайнен.— А з'їзд прошу вести далі свою роботу й не зважати на ці вибрики. Більшість з'їзду висловила за приєднання, — які ж можуть бути ще балачки? Не перевіряти ж удруге!

— Тоді я покидаю з'їзд! Складаю з себе всю відповідальність, — робіть, що хочете! Продавайте свою країну, — карел буде мовчати! Але знайте, настане час—і там, знизу, повстануть проти вас, запроданців! А мені тут нема чого робити.

І Юплов вийшов. За ним пішли Хмуров і Балахонов.

Це вразило багатьох делегатів, але прихильники Нікітіна остаточно взяли гору, і через кілька хвилин з'їзд продовжував свою роботу. Тепер не було ніяких суперечок, усі справи вирішувано одноголосно—Вейнманен міг заспокоїтись: тепер ніщо не загрожувало його планам.

Ухваливши всі пропозиції, які давно виготовував Рахікайнен з Нікітіним, і обравши делегацію, що мала zostатися в Гельсінгфорсі, з'їзд закінчився дуже пізно. Стомлені делегати розбрелися по кімнатах: zostалися тільки Рахікайнен з Вейнманеном, що мали про дещо поговорити, дарма що стояла пізня година і авто вже кілька разів глухим хрипким голосом кликало Вейнманена додому. Зачинивши щільно двері, Вейнманен шепнув:

— Ну, як тепер?...

— Гадаю, що ніякої небезпеки немає.

— Ви так думаете?

— Еге.

— А я все ж думаю трохи поступитись. Приїхавши на фронт, утворю їм уряд. Це заспокоїть їх. Хай тішаться! Треба тільки позбутися Юплова. Я утворю міністерство без його участі, так буде краще. Легше буде розігнати!—засміявся Вейнманен.—Покладаюсь на вас. Як тільки щось... Шепніть панові Руско... Він його прибере... Хай там організовує собі республіку! Зрозуміли?

Вейнманен міцно тисне йому руку й поспішає на вулицю.

ХРОНІКА ЖИТТЯ

ГОЛОВІ ФІНСЬКОГО СЕЙМУ

Довго терпіли фін-карелі гніт росіян. Терпіли за царя, терплять і зараз за більшовиків. Лише тепер деякі землі звільнились від влади розбійницького війська більшовиків.

Фінські білогвардійці-добровольці! Від серця кличемо вас на допомогу в нашої боротьбі, за наше життя, наше добро, за церкву нашу й наш спокій

Ми, ті, що прибули з вільних карельських земель, дуже вам вдячні за вашу прихильність до нас.

Спаси господи вас за вашу прихильність. Спасибі всім братам-фінам і всьому фінському народові. Ми просимо від всього карельського трудового народу нового життя. Тому просимо вас прийти нам на допомогу в нашої боротьбі проти ехидних більшовиків. Тому й на зборах представників карельських земель виносим вам — братам фінам сердечну вдячність,

Ще просимо вас:

1. Вислати нам на допомогу ще військо й щоб звільнені землі осталися під владою нашою. Ми вкупі з військом станемо й будемо захищати нашу свободу й владу з грудьми спереду.

2. Просимо сейм приєднати всі карельські землі до Фінляндії й тоді з'єднати наш великий рід—фінів і карелів. Тоді всі старші військові посади послали б на кордон багато війська, так як це завжди був кордон фінський і тоді з'єднуються всі землі під єдиною державою Фінляндії.

3. Ще просимо сейм для вільних карельських земель запасти багато хліба й багато різного краму.

4. Ще просимо сейм встановити твердий рубель. А також позичити в борг велику суму грошей—фінських марок — 15 міль.— п'ятнадцять мільйонів марок

5. Встановити скрізь по вільній Карелії торгівлю різними товарами.

6. Просимо звільнити від більшовиків поштові й другі дороги залізничі й з'єднати велику Фінляндію.

7. Ще просимо прокласти дорогу від Висхлої річки до річки Петроскої.

8. Просимо ще цієї осені розпочати перехід до римської католицької церкви по всіх вільних землях Карелії.

Представники від вільних карельських земель Нікітін, Рахікайнєн, Черняєв, Хіппів, Громов, Зайцев, Малосов, Антоновкін.

Секретар з'їзду

П'янтоїв

40

...історія боротьби за національне визволення карелів доводять, що північна Карелія йде на чолі всього цього руху. Взяти хіба й п'ятий рік. Хіба не в північній Карелії виникли ідеї відокремлення Карелії від Росії? Тепер історія знову висуває ці ідеї перед нашим народом. Найсприятливіший ґрунт знаходять ці ідеї знову в північній Карелії. Це, звичайно, не випадкове, а нормальне явище, зумовлене всім ходом нашого історичного розвитку. Північна Карелія має свою національну інтелігенцію; там багато селян, які піднеслись до рівня розу-

міння національних завдань. Північна Карелія і досі пам'ятає перші іспити боротьби з царською владою. Царат у цьому році знищив усе, що виросло за кільканадцять років у гущавині карельського лісу. Забрано тільки декілька керівників, ідея ж визволення не вбита. Північна Карелія, пам'ятаючи боротьбу батьків, несе далі прапор боротьби. Що тепер потрібне Карелії? Самостійність, яку мають сотні інших держав, що входять у лігу націй. Ці вимоги ставлено й раніше, вони й тепер об'єднують усіх знедолених карелів в їх боротьбі за занедбану свою країну.

Юплов на хвилину підвів голову; глянув на годинника й знову почав писати.

„Південна Карелія також стала до боротьби. Ще взимку, коли кращі сини Карелії почали думати про її визволення, південна Карелія послала своїх дітей до повстанської армії. І що ж? Керівники руху на другий день здали свої позиції. Замість прямо поставити питання про відокремлення, вони розпочали торги. З'їзд делегатів показав, що південні карели не здатні до упертої боротьби з царатом, здаються вже на другий день і виказують тих, котрі показали їм шлях боротьби. На з'їзді делегатів претендентом на роль гнобителя нашої країни показала себе Фінляндія. Її цікавлять наші ліси, озера й залізниця, і тому вона домоглася того, що делегати, замість голосувати за відокремлення й утворення уряду невідлеглого Фінляндії, стали на шлях злучення обох країн, цього, мовляв, вимагають інтереси нашого великого фінськокарельського народу. Тільки трое з делегатів повстали проти цього. Інші, як і в минулому, схилили голову перед силою. Ми трое покинули збори, бо бачили, що з'їзд іде не тим шляхом, який приведе Карелію до самостійності.

— Пишу вам все це, бо знаю, що ви дбаєте за Карелію. Згодом я виїду до вас, щоб вкупі з вами нести стяг боротьби. Вкупі з вами покажемо світові правду про нашу країну. Її не буде життя при більшовиках. На захист нашого бідного народу стане непереможна Ліга Націй—Ліга націй.

Шлю вам братерський привіт
Ю п л о в

Званка, Свір, Лодейне.

Після трьох років відсутності Вейне ледве пізнає ці знайомі оселі, сходжені колись гаї та синьо-кришталеві озера. Три роки тому Вейне пішов на службу в царську армію. Коли сталася революція, Вейне вкупі з земляками вирішив іти додому, але раптом, уже на вокзалі, побачивши, що тисячі солдатів стають до лав нової армії більшовиків, він і собі залишився. З армії його послали в школу морських командирів і тепер призначили до Онезької флотилії.

Коли поїзд пихкаючи спинився, Вейне вийшов з вагону, і якесь лагідне тепло обгорнуло його, — він знову приїхав до своєї країни, де ростуть ліси, розлилися сині озера і похмурі камінні скелі упнулися в сірий небосхил. Вейне любить цей край... Тут він виріс, тут поневірявся в наймах, тут зазнав і перших поривів життєвих... Він любить навіть сіру неприїтну тутешню осінь, найгірший час у Карелії. Тоді тут ні доріг, ні стежок — скрізь розлив води: від Ладозького озера і до далекої похмурої Неви... А найдужче подобається Вейне карельська зима. Ліс загорнеться тоді білою ковдрою снігу, мороз накине на озера шкляні містки... Як можна не любити цю землю, таку сувору й таку багатющу. Хай тільки кінчиться війна — карел сам використає свої багатства, бо він їх дійсний владар, а не всякі Нікітіни і не ті панки, що заглядають з Гельсінгфорсу. Ні! Господарі тут — тисячі таких, як він, Вейне.

Задумавшись, він зійшов на перон і помалу рушив у натовпі до дверей вокзалу.

Петрозаводськ...

Вейне прибув на місце призначення.

42

Вдень кілька разів починав іти дощ. Потім знову вияснивалось, і грало сонце. Весняний вітер хитав набубнявілі віти, розгонив хмари, тоді небо знову ставало чисте й блакитне.

В кімнаті Вейнманена розчинені вікна. Крізь легенькі фіранки в кімнату заглядав вечір, влітав гомін міста.

Кінчивши свій вечірній туалет, Вейнманен сів у м'яке, оббите оксамитом крісло й замислився.

Сьогодні він останнійв ечір у Гельсінгфорсі, що буде завтра? — ставало перед ним питання.

Вирядивши армію й підсумувавши свої від неї вражіння, він побачив, що сам не вірить у її боездатність. Ті мізерні частини, набрані з вулиці, не тишили його, всю надію доводилось покладати на частини, підкинуті з фінської регулярної армії. Але згадки про Пітер, Петрозаводськ і про ті кілька сутічок з більшовіками, в яких він сам брав участь, позбавляли його певності перемоги. Ні, він би таки не встрявав у всю цю авантюру, якби не дружина, якби не запевнення Ойнонена. А тепер пізно вагатися... Тепер треба діяти.

І Вейнманен починає перегортати пошту. Читає телеграми, листи, оперативні зведення з фронту.

„Взято Відлицію, Олонець, підходимо до Лодейного.

Тид, на який так багато покладали надій, допомагає мало. Найкращі наслідки дає голод у волостях, де ми завчасно вивезли хліб. Населення все ж на боці більшовиків, тільки заможна частина населення йде за нами, та й то під гаслами національного визволення та незалежності Карелії“.

— Автономія... Так, треба їх цим тішити, — думає Вейнманен, — аж доки наші загони не переріжуть залізницю на Петроград, доки останній більшовицький комісар не буде повішений на кривій карельській березі... Тоді наша повстанська армія поверне справу інакше. Повстанська? Яка вона повстанська? Хіба ж є там хоч третина карелів - повстанців? Дурниці! Там жодного повстанця!

Вейнманен регоче. Йому таки справді смішно з цієї витівки, з цієї гри в армію та уряд. Це ж його руками все роблено: і уряд, і армія, і республіка... А він все не робить для того, щоб стати володарем карельських лісів і озер, де тепер господарюють більшовики, для того, щоб помститись за минуле, за батька, за себе...

Затишає сміх, тягнеться Вейнманен за іншим листом:

„Загальних зборів представників вільних карельських земель у місті Гельсінґфорсі Протокол. № 1.

На голову обраний був Нікітін, на секретаря — Панконен.

№ 2

Збори ухвалили zostавити в Гельсінґфорсі трьох постійних своїх представників: Пробуса, Рах і кайнена, Зайцева і Семйонова.

№ 3

Ухвалено доручити цим депутатам вести переговори про кредит.

№ 4

Ухвалено погодитись із фінським товариством торгу і промисловості про купівлю товарів для постачання карелам.

Ворушаться довгі брови Вейнманена, на губах з'являється зла посмішка: йому смішні ці народні представники з їх дитячими мріями.

Це ж тільки гра! Ну хіба ж ті, що стоять за його плечима, дадуть якийсь ласий шматок лісу цим некультурним урядовцям з колишніх крамарів.

В коридорі чути тоненький дзвінок, потім тихі кроки і чийсь баритон. На порозі з'являється високий, з чорними англійськими вусиками офіцер політичного відділу Руско.

— А, пане Руско! Добри вечір! — привітно мовив Вейнманен, тиснувши руку гостеві.

— Я до вас лише на хвилинку: з маленьким, але досить важливим дорученням від пана полковника.

— Прошу, прошу... А як почуває себе пан полковник?

Вейнманен взяв Руско під руку й повів до крісла. — Сідайте, прошу. Паліть! — він поклав перед офіцером товсті жовті сигари. Руско запалив. Білі кільця запашного диму зносилися під стелю, розливаючись легким туманом у зеленіх сутінках кімнати.

— Дякую. Пан полковник вітає вас... Бажає найкращого успіху. Пан полковник хотів заїхати до вас, але в нього нарада.

Руско на мить замовк і потім, випустивши дві цівки диму з червоного носа, промовив:— Я вам заздрю! Ви ідете на фронт!

— Хіба ж ви думаєте, що на фронті краще буде, ніж тут у нашому раю — Гельсінгфорсі? Ви помиляєтесь.

— Все ж я думаю, що на фронті мені було б краще. Набридли мені тут справи з червоними! Допити, нервування... Ви розумієте, — обридло! Звичайно, пан полковник задоволений мною. Але мені хочеться чогось нового... Ви розумієте? Фронт... Перемога... Баталії... Розгін більший... А що у нас? З ворогом скінчено. Навіть нема кого стріляти! А там є до чого руки прикласти!

Руско весело потер маленькі ручки.

— Алеж пан полковник не дозволить, — безнадійно промовив він. Десь у глибині помешкання почувся спів Аліси:

Сільва, ти мене не любиш...

— Дивно мені, що ви так пориваєтесь на фронт. — після паузи почав Вейнманен. — Там бої, небезпека!.. А в Гельсінгфорсі — рай.

— Пане Вейнманен, я рвусь на фронт, бо я знаю, що перемога забезпечена. Забезпечена, — підтвердив він ще раз. — З цього приводу я, власне, й завітав до вас з дорученням пана полковника.

Руско оглянув кімнату й нахилився до Вейнманена:

— Я приїхав до вас у секретній справі... Вух у вашій кімнаті немає?

Вейнманен посміхнувся.

— Будьте певні: сказане в цій кімнаті далі не вилетить.

— Гаразд. Так от маю поінформувати вас, що в штабі червоних є наші люди. І ще хто! Ви навіть не сподіваєтесь! — Лյонд — начальник штабу армії!

— Невже?

— Так, так... Він нам допомагає. Ви його, певне, добре знаєте: він служив у Пітері.

— Я дуже добре знаю Володимира Єльміровича. Він служив старшим адъютантом гвардійського корпусу, а потім адъютантом штабу. Сімнадцятого року був призначений на полковника. Володимир Єльмірович чесна людина.

— От за допомогою його ми й переможемо. Гадаю, що він зуміє допомогти нам.

— Безумовно.

— Отже, половину справи вже зроблено! На фронті ви будете з ним листуватись. Для цього є вже спеціальні люди... Більшовики жодного кроку не ступлять, щоб ми не знали

про те. Про ваш виїзд ми йому дамо знати і ви вже другого дня по приїзді матимете можливість зв'язатися з ним. Отже перемога наша певна і ризик незначний! А ви дивуетесь, що я вам заздрю! Ви ж уявіть: більшовики укладають плани наступу чи оборони, а ви будете сидіти у себе в штабі, куритимете такі самісінькі, як і тут, сигари і розглядатимете оті їхні плани. Ні, хто ж при таких умовах не переможе? Це просто гра!

— Ви надто зачаровані моїми перспективами! Хотів би я, щоб ви на мить стали на моє місце. Ні, пане Руско, все це не так легко, як вам здається! Ви армію бачили? Оту наволоч.. ми звемо армією! Якби не кілька частин регулярників, я пропав би першого ж дня!

— А все ж у вас є всі можливості перемогти! Запевняю вас. Головне: встановіть негайно зв'язок, — продовжував Руско. — Цей зв'язок підтримуватимете тільки ви... Про всі важливі переміни ми вас повідомимо. Це, власне, пан полковник і хотів переказати вам. Але знайте ще одно: пан Лյонд орієнтується не тільки на нас. Він має зв'язок і з Юденічем. А втім, це звичайно не стоятиме на перешкоді нашої справі.

Руско глянув на годинника.

— Мені пора... Та й вам час на поїзд. Не спізніться, на фронті чекають вас. — Він підвівся. — Бажаю успіху. Телеграфуйте. Шрифт у вас. Головне — держіть зв'язок з Лյондом — і я певен, що ми незабаром вітатимемо вас з перемогою.

Вейнманен, не слухаючи Руско, тисне йому руку, проводить його до дверей.

— Вітайте пана полковника з дружиною... Прощайте, пане Руско!

Вейнманен повернувся назад до кабінету і заходився переглядати решту листів, думаючи весь час про Лյонда.

Колись він з ним служив... Тепер знову... від нього залежить допомога. І він допоможе, — цього Вейнманен певен. Отже — в дорогу!

Вейнманен бере трубку телефону:

— Штаб.. Пан ад'ютант? Прошу машину, час на вокзал... дякую, дякую!..

Ще треба попрощатись з паном Кеттуненом — і Вейнманен знову бере трубку телефону:

— Пан Кеттунен? Нема? О, який жаль! Це мадам Кеттунен? Говорить Вейнманен. Прошу переказати мій привіт панові Кеттунену. Так, від'їжджаю... Справи Фінляндії того вимагають. Треба їхати. До побачення! — Вейнманен вішає трубку і йде до сусідньої кімнати.

Коли він переступає поріг вітальні, Аліса кидається йому на шию, цілує в бліді губи, в дитячий лоб. Вейнманен притримує однією рукою пенсне, другою пригортає її.

— Алісочко, прегарні новини! Армія на сході має вели-

чезні успіхи. Сіхво схвалює мої плани. Сподіваюсь, що незабаром стяг нашої могутньої нації буде над самим Петроградом. Що, хіба не радісні вісті?.. Алісочко, чого ти мовчиш?

Вейнманен говорить помалу. Стомлене обличчя, маленькі під очима синці, червоні очі нагадували про його втому. Аліса, пригорнувшись до нього, шепоче:

— Ерусь... ти їдеш... мені буде сумно самій. Тут, крім тебе, нема нікого... Що мені татко? Він вічно заклопотаний своїми справами...

— Я швидко повернусь, не сумуй! Я приїду до тебе переможцем. Алісочко, і тоді ми поїдемо з тобою в карельські гаї! Там так хороше! Там є місця, де ніколи не ступала людська нога! О, як буде гарно! А тепер... тепер час мені їхати! Чуєш, от, здається, і авто вже прийшло.

Вейнманен намірився йти до дверей.

— Ерусь, на хвилину! — вчепилась Аліса і сльози покотились по її обличчі.

— Що вдієш? Треба збиратись, — кинув Вейнманен і пішов назустріч ад'ютантові.

О пів на дванадцяті розкішне авто військового міністерства рушало від будинку Ойнонена. Вейнманен кивнув востаннє старому згорбленому Ойноненеві, мовив Алісі:

— Не смутись, люба!

Вона пильно подивилась йому в очі, припала до нього, цілуєчи.

— Який ти холодний, Ерусь! Забудеш мене на фронті...

Хитнулось ліниво кілька разів авто й зупинилось. В очі вдарили золотаві блиски вогнів вокзалу.

43

Хатина Філімонова виходила на вузьеньку вуличку за тартаком Нікітіна, вікнами просто на вузьку звивисту річку. Не висока й не весела хатина у Філімонова — не така, як дім Нікітіна; навіть смішною здавалась вона проти будинку Нікітіна. У того кращі хліви були, ніж у Філімонова хата. Але старий Філімонов не журився: незабаром мали повернутися сини і тоді він поставить нову хату... взагалі, гарно тоді житиме Філімонов, — він не втрачає надії на краще життя. А тим часом старий нікуди не втручається, — якось і без нього буде, мовляв. Тому й не змінив нічого в його житті час революції, — як текла, так і цієї весни тече... хіба що сонце цієї весни поклато ще одну зморшку на його високому лобові, та на голові, серед рудуватого волосся, побільшало сивини. Ні, ще одним позначилася революція в житті старого Філімонова: цієї ж таки весни дали йому три нуди муки — призначив волпродком. Оце й усе, чим буде знаменна для нього революція. А все інше — це, мовляв, і без нього якось обійдеться; нащо йому втручатись?

Навіть бій з білими, що кілька днів у місті тривав, навіть розстріл червоних після перемоги білогвардійців — ніщо не займало старого Філімонова, ніщо не турбувало його.

Але після вступу білих у Філімонова сталась одна пригода: білі забрали останні три пуди муки — голодуй, старий, цілу весну! Хто ж тепер допоможе? — сумно думав старий, лягаючи спати. — У всіх білі відбирають... Просити нема в кого.

Коли погасло світло, Філімонов підібгав старече тіло під стару ковдру і налагодився заснути, коли це рипнули хатні двері й з густої чорної рідини ночі виступила чиясь постать, що мацала злякано руками, чогось, здавалось, шукаючи. Невідома проява навіпацки пройшла до ліжка, сіла обережно поруч старого й почала нашіптувати йому на вухо. Спочатку старий здивовано слухав, інколи перенитуючи, потім враз схопився й почав похапцем одягатись. Постать жінки допомагає йому, шукає чогось, і нарешті вони разом зникають за дверима.

Тепер вони лежать на холодних дошках біля тартака Никітіна і ждуть, коли прийдуть офіцери до хати Філімонова.

— Радилися ще вчора... хотіли тої ж ночі прийти... Але відклали... А сьогодні ще якийсь новий приїхав... Не тільки тебе арештувати хотять... Ще багатьох... Список у них.. Тікайте! Може де зустрінете Юку... поцілуйте його від мене, — шептала Лукія, наймичка Соколова, що жив у домі Никітіна.

Спочатку старий дивується, чому, власне, ця дівчина так гарно ставиться до нього, та коли дівчина починає говорити про його сина Юку, старий починає розуміти все. Він хоче подякувати дівчині, але в цю мить до них долітають чийсь крики й хлюпання по воді. Вони обоє вдивляються в темряву ночі й починають розрізняти постаті білих. Так, вони йдуть до його хатини... Шукають його, перекидають геть усе в хаті і, не найшовши його, б'ють вікна. Старий чує брязкіт шибок, що коштують не один день гіркої праці в наймах. Серце коле гострий біль, і він люто сопе, стискаючи м'язисті кулаки, але не сміючи вийти зза дошок старого Соколова: тут принаймні не будуть шукати. А ранком, коли вони вдруге прийдуть, він буде далеко... Хай тоді шукають!

Коли все стихає, старий обережно підводиться, дивлячись на Лукію, і йому стає жаль її кидати. Він підходить до неї ближче, кладе жилаві руки їй на плечі й тихо шепче:

— Не журись, Юку знайду. Перекажу... Незабаром повернемося вдвох... Цих собак уже не буде...

З цими словами старий тихо ступає по дошках, перелазить через тин і поспішає на берег, Лукія дивиться йому вслід, потім біжить обережно до хати господаря.

Старий, перелізши через тин, простує на берег. На небі мигають зорі, поспішають кудись хмари, і мідяний місяць зрідка

киває старому зза хмари і підбадьорює. Старий доходить до лісу й зникає за сірими кущами молодняка. Він поспішає,— до ранку треба бути в гущавині лісу, де жодна людська нога не ступить, аж доки сонце висушить води і замість шумливої весни до Олонії прийде літо.

44

Сердито, синіючи, шумлять верхи сосен. Шугає вітер над розливом весняних вод і настирливо б'ється в запнуті одержиною вікна хатини. Серед хати палає вогнище, тремтячим блиском обкидає стіни. В хаті зараз, як ніколи, повно людей: лиха доля пригнала сюди не самого Філімонова. Тут безпечніше чекати смерті: поки вона перейде весняну повідь, поки перейде болото і густий ліс, завжди можна спробувати втекти... і не один справді втікає.

Старий Філімонов, спокійно підкладаючи сухенькі полінця в огонь, розповідє вже не один вечір втікачам свої пригоди під час служби в царському флоті. Розповідає докладно з усіма подробицями, не проминаючи нічого, що міг згадати. 1900 рік... Царський уряд кріпив свій флот. В Німеччині, в Америці—скрізь скуповували кораблі для Кройштадту. З одною командою Філімонова також призначили приймати кораблі в Німеччині, в місті Ельбіх. Він прийняв три кораблі:— „Касатку“, „Скат“ і „Дельфін“. З тієї подорожі найдужче подобався Філімонову харч німецький: пива, горілки, вина він ніколи стільки не пив, як під час тієї подорожі. Цим, власне, й була цікава вона. А що проїхав він майже через всю Росію, Польщу і частину Німеччини, що бачив він порт Німецький—все це ніщо проти чарки коньяку в кафе Ельбіха.— „Тут шнапс, камрад“...

Далі старий розповідає про найцікавіше в його житті—про кругосвітнє плавання. Старий найперший з олончан бачив сине Німецьке море, широкі води Атлантичного океану, бурхливі води Чорного моря, лагідні хвилі Середземного, Індійський і Великий океани. Хто стільки плавав, як він? Де порт Кельн? Лісабон, Кадікс, Кріт і порт Суец? Де місто Аден на Індійському океані?.. Сінгапур? Коломбо? Гонконг? Шанхай і Порт-Артур? Годі злічити, скільки старий бачив портів! В Порт-Артурі після вдалого плавання головнокомандувач—Алексеев і начальник ескадри Скридлов дали йому нагороду і підвищили грошове утримання—це найкраще запам'ятав Філімонов з того плавання...

І куди його тільки не носило! А вмирати принесло назад, на сірі води Олонії... Таке життя...

Старий Філімонов кінчає своє оповідання. Йому навіть обридло розказувати...

— Бачив усе: моря, океани і людей... Але таких собак, які завелись під самою Олонією, не бачив...

Ніхто не відповідає йому, більшість, постеливши одержину, давно спить перед напівзгаслим вогнищем. Старий Філімонов, сам дивуючись, що так забалакався, стелить собі кожушину й лягає спати поруч.

...Втікачі сплять. Вогонь згасає, в хатині стає зовсім поночі й тихо; чути тільки, як вітер шугає в соснах, люто б'ючись у вогнілі стіни хатини.

45

Ранком, коли на Онезькім озері ще стелився сірий туман, Ківі вже стояв на порозі каюти начальника флотилії Кульчицького. Кульчицький зрадів йому дуже.

Комісар потрібний! Послужимо разом на користь революції, — говорив Кульчицький, садовлячи Ківі на м'яку канапу в своїй каюті. Розповівши про все, що могло цікавити Ківі, Кульчицький ляснув його по худому плечі, промовив:

— На перший раз досить! Ідіть знайомтесь... А я покищо змотаюсь до міста, там є деякі справи в мене. Житимемо тим часом у моїй каюті. Влаштовуйтесь...

Вийшовши на палубу, Кульчицький засміявся:

— Подивіться! Ви такої флотилії ще не бачили. На Америку наступити не будемо, а з фінами справимось! У них, здається, і такої нема. — А коли і є, то позичена, — кинув Ківі на докір Кульчицького, але той вже не чув Ківі, ранковий холоднуватий вітер доносив його голос з берега.

Того дня Ківі знайомився з флотилією та екіпажем. Сам Кульчицький тільки недавно був призначений на начальника флотилії. Колишній капітан першого рангу, Кульчицький не відразу перейшов на бік радянської влади, аж після літа вісімнадцятого року він перейшов до революційних частин флоту. Але, перейшовши на бік радянської влади, він став чесним її трудівником, гарним товаришем і командиром. Прибувши у флотилію, він зразу взявся до ремонту суден, почав дбати про поповнення екіпажу.

Всього на пристані стояло кілька звичайних буксирів, два невеличкі пасажирські пароплави та кілька моторових човнів. Буксири стояли, притиснувшись до дерев'яної пристані витертими боками, й сумно гойдалися на ранкових хвилях озера. На буксирах під брезентами стояли кулемети та по одній гарматі і лежали великі купи дров. Все це було на видноті, отже перший ліпший білий шпик міг викрити всю мізерність цієї флотилії, щоправда, на пристань не пускали нікого стороннього, тому мешканам Петрозаводська здавалось, що флотилія справжня сила. Таку думку підтримували й галасливі газетні статті. За газетами виходило, що на пристані стояв мало не цілий балтійський флот з тисячною командою матросів.

Вивчивши флотилію, Ківі знайомився з політскладом — з п'ятьма партійцями з водницької організації. Зібравши нараду політскладу, Ківі призначив на кожну одиницю політробітників, запросивши підсилення з партійного комітету міста. Через деякий час політсклад був підібраний, і Ківі дав наказ провести політнавчання на тему: „Що таке червона армія та за що вона бореться“. Під час навчання виявилась недатність деяких керівників до політроботи, і Ківі того дня замінив їх рядовими партійцями, що прибули до флоту та з місцевої парторганізації по мобілізації.

Ківі дуже подобався морякам: всі вони бачили в ньому гарного товариша, але разом з тим він дав почути, що він комісар.

Одного разу після зборів, де Ківі робив доповідь про міжнародний стан і завдання радянської республіки, до Ківі підійшов Вейне Філімонов, призначений до Онезької флотилії, як керівник одиниці.

— Товаришу комісаре, — стиха заговорив він: — і коли ми вже підемо на тих світових вампірів? Доки ми тут будемо стояти?

Ківі зрозумів, що Вейне переживає щось важке, і, запросивши його до себе, почав делікатно розпитувати, чого, власне, він вимагає.

Вейне помалу розповів йому про своє горе.

Коли Вейне залишився торік в армії, брат і батько його господарювали дома; потім восени вісімнадцятого року брат — Юка Філімонов також пішов в армію і був призначений на помішника начальника застави. Під час весняного наступу білих він десь зник. А батько й досі в руках білих... Вейне навіть не знає, чи живий він.

— А де саме ви проживали? — запитав Ківі.

— Над самим Ладозьким озером. Там я й виріс.

— Ч кайте... Я здається там був... В перші дні, як перебіг на радянський бік... Там знайомий мій Купа служить у погранзаставі... Знаю я ваші краї — і Ківі повів рукою по карті, що висіла на стіні каюти.

— Так ви були там?

— Був. Я декого знаю з тамтешніх. Парторганізатора Агаву, дочку, що служить у Пітерській чека за уповноваженого...

— Та Агави вже нема в живих... Розстріляно його в перший день наступу білих.

— Агаву? Розстріляно? А в мене ж лист йому від дочки...

Ківі замовк, думаючи про Сюзанну, — бідоласна нічого не знає про долю свого батька...

— Жаль старого, — пробурмотів він.

— Мало жаліти — помститися треба! — скрикнув Вейне. |

От тому я й питаю, коли підемо проти тих вампірів? Час нам їх пугнути...

— Скоро! — рішуче відказав Ківі, — не журіться, товаришу командире, скоро!

Вражений вісткою про розстріл Агави, Ківі не міг заснути: він кілька разів перекидався з боку на бік, виглядав у маленьке вікно каюти в холодну непривітну ніч — сон все не приходив. Снувалися згадки про зустріч з Агавою, потім перед очима стала зажурена Сюзанна. Як сумуватиме вона, коли дізнається про смерть батька. Вона ж так його любить, так піклується ним...

І Ківі відчув, як тяжко турбується він сам за Сюзанну, як боліє він за нею... відчув, що кохає її...

Заплющивши очі, він солодко згадував кожну їх зустріч: першу, коли він приніс їй лист від батька, останню, коли заскочив до неї, поспішавши на поїзд... Він стис тоді її маленьку теплу руку й понуро вийшов з кімнати... А вона довго стояла на дверях малої своєї кімнати й дивилась йому в слід — така зажурена і... кохана...

Так, Ківі знав тепер, що кохав її.

46

— Годі, годі сидні справляти, хлопці, — посиділи! До роботи братися треба, — казав старий Філімонов, коли всі вийшли погрітись на сонечку.

Старий хоче зааналити їх, переконати, що нема чого чекати, поки просунеться фронт — треба, мовляв, самим ставати на допомогу. Вони всі повинні допомогти.

— Я сам був колись безпартійний: ні до кого не приставав — ні до більшовиків, ні до білих... Але бачу, бути тепер таким не можна! Три пуди хліба і ті забрали! Та ще й цього було мало їм: вони на моє життя важили! То хіба ж можна бути позапартійним? Я сам тепер лаю себе за минуле... І тепер хочу спокутувати за те минуле... хочу допомагати фронтові... Чим зможу... Оддав два сини... Сам піду проти собак білих...

Старий Філімонов говорить спокійно але, так, що кожному видно, що говорить він правду.

— Вік прожив, а таких собак не бачив! Прийти в мій двір, забрати мою муку та ще й зазіхати на моє життя! А все він, Нікітін отой!... Навів у місто офіцерів, комендантів і тепер вилловлює... кого? Тих, що все життя на нього робили. Сам я десять років машиністом на його тартаках мерз, шматка хліба не міг з'їсти...

Але нащо й говорити про це — і так всім відомо. Хто з присутніх не пройшов наймитської школи в якогось Нікітіна?

Тільки революція й загнула їх трохи, а тепер знову їх верх! Палять, стріляють... Повертають майно назад, сподіваються знову господарювати...

— А що ж ми можемо зробити? В нас зброї немає, — каде Панконен. — Краще пересидіти тут, або втікати й вступити до червоних. А в тилу ми нічого не зробимо.

Філімонов не погоджується. Що можна зробити в тилу? Можна більше зробити, ніж на фронті. Бо податися на фронт — це тільки на п'ять чоловіка збільшиться в червоних; а тут вони можуть розвідати, що збираються зробити білі, де їх сили, зібрати всі потрібні відомості про них — штаб буде дуже вдячний за це.

Панконен більше не суперечить, старий переконав його. Панконен тепер жаліє, що не zostався разом з Вейне в армії. Якби zostались тоді всі, біла Фінляндія не насмілилась би пустити сюди ці звірячі наймані легіони та озвірілих куркулів, що прийшли одібрати ліси й тартаки...

Балачка, що розгорілась під теплим промінням весняного сонця, раптом уривається. Філімонов перший побачив якусь постать, що продиралась крізь кущі, підкрадаючись до куреня; шепнув іншим — всі полохливо звели очі, але постать враз заховалась. Серед утікачів вчинився переполох. Дехто взявся за зброю, дехто вже готується до втечі. Старий стиснув гвинтівку й не сходить з місця, нишпорить очима в кущах, шукає невідомого, що насмілився зазирнути в це кубло втікачів.

Але постать більше не з'являється. Тоді старий Філімонов стривожився, — може, шпик? Старий схоплюється з місця й біжить у кущі.

Хтось із утікачів хотів побігти за ним, але він вже зник серед кущів.

Згодом старий вивів з кущів якогось чоловіка. Панконен впізнав його — Харлампієв, учитель з міста. Вони разом були колись у царській армії, це також товариш Вейне — чому ж його так боятися?

Обличчя Харлампієва заросло кущиками рудого волосся, в руці в нього рушниця. Він веселий, з усіма ручкається й розповідає, чого забрів сюди. Причина та сама: його також були вирішили розстріляти. Йому пощастило втекти. Він сидів разом з Чекелем Юкою, якого привели напівживого, до крові побитого. Їх там багато сидить і військових і цивільних; багато селян, що допомагали більшовикам боронити місто від нападу білих.

Злякані втікачі знову збираються круг Харлампієва, слухають його оповідання про білих.

— Понад двадцять чоловіка вирішено розстріляти. Їсти не дають... Пан Лесо щодня муштрує їх в кузні старого Кірти: декому припікає пальці розпеченим залізом, інших ставить

п'ятами на гарячу жаровню, ще іншим пал'ці викручує... Всіх розпитує про наших червоних, але ніхто ні слова!

— А тобі також дісталось?

І аж тепер усі побачили, що в Харлампієва викручена рука:

— Мені,— ледве стримуючи сльози: мовив він,— руку скрутили... Опухла, бач...— і він показав на опухлу руку.— Інвалідом тепер на все життя зостанусь. Та добре, що так утік! А то зо мною ще втікав один військовий, так, здається, підстрелили його... Жаль... все за дітьми журився, що дома десь голодують...

Старий Філімонов, похнюпившись, слухає оповідання Харлампієва. Перед очима в нього, як живий, стоїть Юка. Де він тепер? Може вже і його розстріляли...

Згодом старий Філімонов нишком розпитує Харлампієва де саме сидять заарештовані, хто їх там допитує і хто саме в селян сидить? Харлампієв не хоче тривожити старого, — хіба ж від цього комусь полегшає?

— Юку недавно привезено. Їх п'ять чоловіка привезли недавно. Обвинувачують їх, що вони підпалили село. Один з них того ж таки дня помер — вбили бідолаху! Не витримав. А Юка ще тримається...

„Ще тримається, — думає старий. — Напевне, так всипали, що й світу не бачить... його ж Нікітін знає. Якщо тільки дізнається, що Юка там, неодмінно розстріляє...

— А Чекалов, — шепоче Харлампієв, — зовсім занепав... Не знаю, чи й доживе до їх суду...

Старий Філімонов знає Чекалова, добре знає. Казали, що він завзятий більшовик... А тепер Чекалов той вмирає разом з його сином. Значить, Чекалов — свій.

А Харлампієв усе шепоче:

— Сім'ю, кажуть, розстріляють... У мене ж є син, ви знаєте... Га; не таке хлоп'я... Хочу вночі проскочити туди, забрати їх... Може ще живі...

Довго ще розмовляв старий Філімонов з Харлампієвим, а коли посутеніло, вони рушили в дорогу. Ішли хайцями, протортаючи кущі, сторожко прислухаючись, пильнуючи, щоб не зашелестіти, не хруснути сухим гіллям. Поспішав Харлампієв на допомогу дружині і синові, а старий на допомогу Юкові. Ніч темна. Можна підлізти до дверей кузні... Хоч сказати кілька слів... Дізнатись, як він... Спробувати виручити... Але як зможе зробити це? Сам один проти варті білих? Як?

47

Вейнманен уже кілька днів у штабі білих армій, в невеличкому карельському повному тиші місті, серед лісів та озер.

Ранками не дзеленчать у місті трамваї, не шиплять авто—ранки тут тихі, нудні й непривітні. Хіба що пройдуть шляхом

військові коломи або довгі обози з хароами, зброею та пораненими.

Такі ранки не заважали працювати Вейнманенові — він працював багато й захоплено. Сьогодні він мав вислухати рапорт майора Герцена про стан фронту. Цей майор вартий уваги: під його керуванням так вдало йдуть операції — його армія дійшла вже аж до Лодейного. Потім Вейнманен має вислухати полковника Лесо. Цей доповість йому про стан і настрої армії. О, він це знає — сотні шпиків до його послуг, він наче сотнями пальців промацує щодня кожний нерв армії: він митець у своїй ділі. Далі пан Вейнманен хоче побачитися з делегатами „вільних карельських земель“ — з демократичним тимчасовим урядом. Може це й не такий уряд, як інші уряди... але ж він цілком відповідає політиці Вейнманена. Він повинен сказати цим делегатам, що саме треба тепер робити. І нарешті треба оглянути частини, перевірити їх, може його досвідчене око ще щось помітить...

Ну, а після всього цього пан Вейнманен може робити все, що захоче: гуляти, оглядати місто і навіть проїхатись на фронт... Отже, роботи багато, треба поспішати, час пливе навіть у цьому тихому, загубленому серед лісів і озер карельському місті.

48

Ніч пройшла спокійно: з кузні смерті не брали нікого з полонених, переданих на слідство полковникові Лесо.

Слідство і суд в цього пана Лесо „швидкий, милостивий і справедливий“ — пан Лесо має великий досвід у своїй справі нищення „червоної зарази“.

Своїх в'язнів пан Лесо розбив на дві категорії. Перша — це такі страшні для нього російські більшовики, для них він обрав надійне місце — кузню старого Кірти. Поруч кузні — невеличкий дерев'яний хлівець. Там в'язні другої категорії — внутрішні, ті, що або агітували в тилу армії, або не виконували наказів начальства. Тут сидить Сенька, Бой-Парень та ще кілька душ. Але незалежно від категорії всі в'язні потерпали щоночі — атже кожна ніч могла бути останньою в їх житті. Тим то так раділи вони світанкові, прислухаючись до хропіння вартового. Раптом музика ця урвалася, — вартовий прокинувся, наче почувши якусь небезпеку. До кузні йшов сам пан Лесо.

Вартовий похапцем відчинив двері, і Лесо став на порозі закуреної кузні. Долі на соломі лежало 21 дорослих та маленьке хлоп'я Харлампієва: тої ночі, як утік Харлампієв, пан Лесо наказав арештувати його дружину й малолітнього сина.

— Здорові, комісарики! Ну, як? Гарно сидіти?

В кузні мовчали. Пан Лесо ще раз оглянув зеленкуватими очима кожного в'язня.

— Хто ж хоче сьогодні побувати у мене в гостині? Може

ви, начальнику?— звернувся Лесо до Чекалова.— Або ви, товаришу Філімонов? Про вас ми дещо довідались. О, ви частенько тепер гостюратимете в мене!

Пан Лесо посміхнувся й перевів погляд на Юку.— Але покищо я візьму до себе найстаршого з вас. Він дещо скаже мені про свого татка.

Лесо підійшов до хлоп'яти і взяв його за руку.

— Ходімо! Я тобі їсти дам... Погрієшся в нас... І я дам тобі гарну цукерку.

Хлоп'я пручалося, але, почувши про їжу, раптом весело глянуло на Лесо. Мати ридала, не пускаючи з рук дитину.

— Візьміть її!— крикнув Лесо вартов му й ударивши жінку чоботом у груди, силою потяг хлоп'я.

— Що вони там з дитиною зроблять... О, боже мій, боже! Нащо вони її забрали?! Защо нас бог покарав?— плакала в кузні мати Ваніка, б'ючи в двері кулаками. . Пустіть, я піду до нього! Хай краще мене сгріляє, ніж дитину! Що це за влада така— дітей мучать! Ще ніколи такого не було!— вона впала під дверима, обливаючись слізьми.

— Не плач... вони зараз його приведуть,— сам не вірячи в свої слова, мовив Чекалов.

... Очі голодного хлоп'яти світилися вогнем: перед ним стояла тарілка з м'ясом і шматок булки. Запах м'яса лоскотав дитині ніздрі.

— Перш як дати тобі поїсти, я хочу тебе дещо запитати,— весело казав Лесо хлопчикові в своєму кабінеті. — Скажеш?

— Скажу, дядю! —

Ваня весело мотав ногами.

— Ти любиш свого татка?

— Люблю. Дуже люблю! Він гарний!

— А маму?

— І маму. Тільки мама жалілась, що ти б'єш її... Татко ніколи маму не бив... Дядю, дай, я хочу їсти!— і він простяг руку до миски.

— Почекай, почекай! Значить, татка ти любиш? Так може, скажеш, Ваніку, де ж твій папа тепер?

Хлоп'я мотнуло головою й, тихо плачучи, промовило:

— Не знаю. Ви, кажуть, забрали нашого татка... Потім прийшли і мене з мамою забрали... Дядю, я буду їсти...

Ванік знову простягнув руку, але Лесо знову відсунув миску.

Сів ближче до хлоп'яти.

— А у вас таких цяцьок не було?— Лесо показав на гвинтівку, що стояла в кутку.— Може твій тато ходив з такими? Скажи, Ваніку, і я дам тобі їсти.

Хлопчик не змигнувши дивився на миску і ковтав слину—так хотілося йому їсти: вчора цілий день він нічого не їв, а сьогодні вже полудень. І хлопчик простягає знову руку.

— Скажи, тоді будеш їсти!

— Еге, будеш їсти! Я вже скільки сказав, а ти й досі не даєш їсти—недовіжливо промовив Ванік, скосивши очі на миску, як голодний пес на хліб у руці сварливого господаря.

— Зараз їстимеш, скажи! Дам їсти і дам цукерок. Були такі цяцьки в татка?—пан Лесо знову показав хлоп'яті гвинтівку.

— Були, тільки не такі... Ми з татком ходили на зайців... Твоя дядю, погана, в татка з двома дірками і краща,—промовив Ванік,—і знову простягнув руки до їжі. Пан Лесо схопив миску і поставив її на вікно.

Допит не вдався.

— Дядю, ти брехун! Я тобі сказав, а ти й досі не даєш їсти! Так я дома наїмся! Сьогодні, казала мама, нас випустять і ми вдома...

— Що? Вдома?—визвірився Лесо, але враз спинився і заговорив знову спокійно.—Так от, Ваніку, як скажеш про татка, я сьогодні ж пущу тебе й маму до дідуса. Там і попоїсте... І зараз же оддам тобі це м'ясо. Скажи, де татко?

— Дядю, ви мене все обманюєте... Нічого я вам не скажу,—відповів Ванік.

— Не скажеш? Так я зараз маму твою розстріляю! Чуєш?—кричав Лесо.

Сльози набігли на сірі очі Ваніка.

— Дядю, пусти мене до мами!—заплакав він.

Лесо був невблаганий; він ще кілька разів пробував допитувати дитину, лякаючи її розстрілом мами і тата, але Ванік тільки плакав. Тоді пан Лесо, розлютившись, вдарив його, збивши на підлогу.

— Забрати його назад! Ач, мовчить! Ну, я ще його провчу, як мовчати!

Вартовий підвів хлоп'я і, взявши його за руку, потяг до кузні.

Мати кинулась до сина.

— Ой, що вони роблять з дитиною! Ой, боже мій, боже!—пригортаючи дитину, говорила крізь сльози мати.—Не плач, мій хороший, не плач! Де тобі болить, скажи, сину?

— Отут,—притис Ванік маленькими ручками животик.

— Де? Сину? Отут? Ой, боже мій, може вони одбили щось малому?—так сказано вкинула... А де ще болить?—питала мати, пригорнувши до своїх грудей.

— Ще тут. Мене дядя вдарив...

Мати глянула на синове обличчя й здригнулась: права щока Ваніка розпухла, око запливло. Так-сяк перев'язавши,

мати поклала сина собі на коліна й, дивлячись на нього змученими очима, шепотіла:

— Голубчику мій... любий... за батька відплатив...

49

Тієї ночі вмерло хлоп'я. Після того, як вартовий вкинув його до кузні, йому все гіршало, вночі почала йти з рота кров, а на ранок хлоп'я заохололо на руках матері. Вона тиснула до себе його холодне тільце, розкривала оченята, але Ванік заснув навкіи.

Марно намагався заспокоїти її Юка й Чекалов,— вона істерично плакала, рвала на собі одіж, била кулаками в стіну й щось лепетала; раптом замість плачу в кузні вибухнув сміх божевільної, і мати кинулась танцювати.

— Гуляю! Гуляю на весіллі свого сина! Чому ж ви не танцюєте? Чому?—і знов заплакала.

Тепер усі зрозуміли, що дружина Харлампієва збожеволіла. Що робити, як допомогти?—ніхто не знав. Юка підсунувся до Чекалова, шепнув:

— Зв'язати її... Може наробити лиха...

Чекалов мовчки зняв з себе пояс, взяв ще пояс у Юки й насилу підвівся, щоб зв'язати божевільну. Вона схопилась і нігтями вп'ялася в обличчя Чекалова, залившись дзвінким сміхом. На підмогу кинувся Юка, і незабаром вони зв'язали божевільну.

Чекалов постукав у двері й сказав про божевільну вартовому.

— Дарма...— лівиво відповів вартовий.— Ранком розберемося...— І позіхнувши знову схилив голову.

Ранком вартовий, одімкнувши двері, взяв трупик хлопця й закопав його тут же у дворі; потім доповів про божевільну панові Лесо. Той, хвилинку подумавши, наказав:

— Возитися з нею нема чого... Розстріляти. Тільки будьте обережні...

Покірні слуги повинні були виконати наказа. Коли знеси-лена жінка заснула на мить, до кузні увірвалось двоє вартових, накинули на неї великий мішок і, зв'язавши, винесли на двір. Там вони покладали мішок з божевільною людиною на віз штабного обозу і щодуху погнали за село. В'язні, припавши до щілин, довго дивилися вслід.

— Так всім буде... вивезуть на поле, всадять кілька куль і не стане тебе...

— Добре, як повезуть... Може доведеться йти пішки,— озвався Чекалов.

В кузні запанувало мовчання. Вся ця пригода вкрай схвилювала в'язнів,—завжди таке може статися з кожним. Кожного можуть зв'язати в мішок, вивезти за місто, розстріляти

і потім, повернувшись з порожнім мішком, покласти його до другого дня в сінях вартівні. От вона — смерть.

В день розстрілу божевільної на допит не брали нікого, але чекання цього ще гірше напружувало нерви. Щоб не думати про це, в'язні тихо перекидалися словами.

— Як думаєте, де тепер можуть наші бути? — промовив Юка.

— Наші? Хто зна, — знизав плечима Чекалов.

— А знаєте, товаришу Чекалов, ви багато в чім винні. Не час тепер, звичайно, про це, але...

— Так, — відказав Чекалов, — винен. Мене не раз попереджав Агава... Ти, певне, знаєш Агаву? В нас, безперечно, була недооцінка на фронті; губвійськомат зрадливо мовчав — ми йшли за ним. Один лиш Агава кричав про небезпеку. О, він її бачив! Писав до реввійськради... І що ж? Зняли таки Дубровського... Позерн, сидючи в Пітері краще бачив, ніж ті, що були на фронті. Гарна була людина! Загинув героїськи...

Чекалов згадав свої розмови з Агавою. Стало соромно за себе.

— А знаєте, він мені про Адамова натякав. Та що там „натякав“! Одверто казав, що той — зрадник. А я... не вірив усе...

Розмова урвалася. Чекалов розумів, що він винен; знав і Юка, що якби Чекалов енергійніше орудував із своїм погранзагоном, воїни не зустрілися б тут, а були б тепер у лавах червоних бійців... Але вийшло інакше.

— Не загинув у Фінляндії, — а згинеш, Купа, тут, — обізвався спід стіни Купа.

Розмова не в'язалася. Чекалов мовчав, Юка почав дивитися в щілину на невеличку площу перед кузнею. — Там робилося щось таке, чого ніколи не бачив Юка.

— Що там? — спитав Чекалов.

— Іди подивись... Муштра.

Чекалов підійшов до Юки й глянув на площу.

— Нічого не розумію... Якись постаті в білих ряднах... Одні стоять навколішках, інші лежать...

На площі, справді, було повно людей в самих сорочках; всі вони стояли поприв'язувані до невеличких позабаваних у землю кілків. Поміж ними бігали офіцери, розмахували руками.

— Що воно таке? — ще раз кинув Юка.

— Не знаєте? — знову обізвався мовчазний Купа. — А дайте но я погляну.

Купа поглянув на площу, а потім повернувся до в'язнів:

— Знущання. Біла Фінляндія чого тільки не вигидає! Але це страшне знущання, особливо для тих, що закопані в землю. А робиться це так: закопують в землі кілки, до них руками назад прив'язують роздягнених людей. Прив'язують різно, отже одним легко вистояти призначени час, зате іншим надто

уже важко, бо руки прив'язані до кілка нижче пояса — доводиться нагинатись і зігнувшись стояти, доки впадеш зомлілий або повиснеш на мотузках. Ще важче тим, що закопані в землю. Закопають тебе в мокру холодну землю по пояс — і ноги через дві-три хвилини стають як мертві. Почуваєш, що в тебе немає ніг, що в тебе тільки половина тіла. Потім, коли розкопають людину, вона не може стати на ноги. Рідко хто залишається здоровий, здебільшого залишаються каліками на все життя. ходити зовсім не можуть.

Всі уважно слухали Купу, потім заговорили і інші, пригадуючи всякі способи знущання з людей. Чекалов розповідав про знущання під час імперіалістичної війни; один сільський партієць згадував про голодні муки в німецькому полоні. А висновок був один — біля Фінляндія скористалася всіма способами знущання з людей: вона тримала голодними своїх в'язнів, під час допитів офіцерство робило з ними все, що могла вигадати голова ката — крутили руки й ноги, пекли п'яти, палили живих у кулі соломі, вирізували на тілі п'ятикутні зорі, відрізували вуха, язика, носи. Білогвардійське офіцерство не жалкувало нічого для більшовиків, — такий висновок робили в'язні в кузні старого Кірти, і жах обгортав їх, коли починали думати про те, що чекало кожного з них...

50

„Внутрішніх“ в'язнів тримали суворо, — не давали їм нічого навіть води. Хай помирають! — Так наказав пан Лесо.

Сенька, скулившись, лежав у кутку хлівця. В нього ломить ноги, спину і щемить від болю обличчя, — з наказу самого Лесо його закопували по пояс у землю; крім того пан Лесо наказав бити його по обличчі. Сенька так зжовк від болю, що навіть Бой, який бачив усякого Сеньку, сьогодні злякано шепнув йому:

— Ну, брат, ти вже мов мертвий! Страшний ти, Сенько...

— Не бійсь, я тебе й мертвий не займатиму... А от ім, якщо тільки силу матиму, я ще всиплю.

Сенька й Бой недавно повернулися з площі кари; власне, їх принесли звідти вартові й кинули на соломі. Сенька спочатку не відчував болю, а тепер... відібрало ноги, спина не згиналася. Що вартий Сенька, коли в нього немає ніг? Що буде з ним, якщо його випустять? Куди піде він? Жебрати на вулицях шумного Гельсінгфорса? Не дозволяють. Не можна ж заважати рухові міста. Перший-ліпший поліцай прожене його геть з панелі. Як же він житиме?

— Браток — ледве вимовив Сенька, витираючи сльози — я хочу позбавити себе життя. Для чого ж тепер жити? Щоб повзати на животі й просити хліба? Я вирішив умерти...

Бой злякано глянув на Сеньку: старі друзі ніколи так не розмовляли.

— Вскочили ми, Сенько...! Погнались за грішми, а попались у пастку,— промовив Бой.— Але вмирати не раджу. Ми підемо до червоних, вони приймуть нас. Я розповім усе... І вони...

— Невже ж вони подарують нам...

— Сенька... Ти ж не вбив жодного червоного... Тільки я двох заколов у лікарні... Ну, мене хай стріляють... Хоч зна-тиму, за що... А тут... За вірну службу! Не журись!

Сенька похитав головою:

— Не винесу я цих мук...

І відвернувся.

Бой хотів потішити його, чимось розважити, але потрібні слова не приходили, та й не знав їх ніколи Бой— Парень; він тільки кречнуv і сором'язливо погладив шорсткою рукою зарослу щоку друга...

51

Пан Лесо несподівано одержав важливі відомості: Юка Філімонов— брат командира червоного флоту і товариш Ківі. Так повідомив пана Лесо вірний Тікка. Може це й не зовсім так... але... з повідомлення виходило, що Юка довгий час жив у Фінляндії, мав зв'язки з Ківі ще до революції, а під час революції вони разом виступали проти білих у лавах червоної гвардії, коротко, Юка— товариш того самого Ківі, якого викрив колись сам Вейнманен. Рибка спіймалася чимала, отже, пан Лесо вирішив, не чекаючи поки його викличе Вейнманен, негайно доповісти про все. До речі, під час доповіді можна буде розповісти дещо й про себе, про свої успіхи в роботі на фронті,— хай знає про це пан Вейнманен.

Отож ранком, коли Вейнманен тільки готувався до зустрічі з керівниками фронту, пан Лесо вже сидів у його кімнаті.

— Цікаві відомості приніс,— хвалився пан Лесо після до-сить дружньої зустрічі.

— А саме?— зиркнуv на нього Вейнманен, продовжуючи, з дозволу гостя, голитися перед дзеркалом.

— Я, пане Вейнманен, спіймаv одного дуже цікавого для вас злочинця. Батько його більшовик, брат також; сам він— друг Ківі... Пам'ятаєте такого? Його довгий час шукали по всій Фінляндії...

— Ківі?— здивовано запитав Вейнманен і, на мить одста-вивши блискуче лезо бритви, повернув голову до Лесо.

— Так, Ківі. Він тепер комісар флотилії,— відказав задо-волено Лесо, певний, що цим повідомленням вразить пана Вейн-манена, який, звичайно, уважав, що Ківі розстріляно.

— Ви напевне це?— запитав справді вражений Вейнманен, після довгої паузи.

— Відомості перевірені.

— Я хочу бачити його!— промовив Вейнманен, квапливо водячи бритвою по рожевому обличчі,— йому забажалось по-

бачити товариша людини, викривши яку, він дістав теперішню свою посаду.— Він, певне, знає декого з тих, що лишилися в Гельсінгфорсі...

— Маєте рацію. Те, що він знає підпільну організацію в Гельсінгфорсі, це річ безперечна. Його тільки треба притиснути, і він розповість усе...

— Так може пан Лесо думає, що я цього не вмію?..

— Ні в яким разі! І я буду дуже задоволений, коли ви дізнаєтесь від нього про те, що робиться в Гельсінгфорсі. Це буде така неприємність для політвідділу генштабу! Ви тільки подумайте: вони сидять там і нічого ісінько не знають, а ми тут, у лісі, викриваємо організацію!

Пан Лесо хотів, видно, ще щось сказати, але Вейнманен спинив його, попросивши негайно привести Юку. Пан Лесо побіг виконувати наказ пана Вейнманена.

— Сідайте, пане Філімонов,— почав Вейнманен, вдаючи ласкавого і спокійного, коли Юка, ледве тримаючись на ногах, ступив до його кабінету.— Я багато чув про вас... Сідайте.

Юка сів, розгублено дивлячись на офіцера.

— Я знаю, що ви найкращий приятель друга Фінляндії Ківі; знаю також, що ваш батько більшовик, брат також... Словом, я все знаю, отже таїтись вам нема чого. Цим ви тільки пошкодите собі. Становище ваше серйозне,— вас можуть розстріляти. Я, бачите, не ховаю цього від вас, бо я певен, що ви думаєте врятувати своє життя. Воно в ваших руках. Для того, щоб його врятувати, треба небагато; сказати про Гельсінгфорс... Коли ви про все розповісте, я вам дарую життя. Ви тоді зможете їхати до Гельсінгфорса... дамо вам посаду при наших штабі... Ви, мабуть, хочете їсти?.. Ви такий змучений!— Вейнманен обернувся і гукнув ад'ютанта.— Зараз вам принесуть,— звернувся він знову до Юки, після розмови з ад'ютантом.— А ви тим часом можете палити. Прошу,— Вейнманен подав коробку з цигарами.

Юка сидів, не розуміючи, про що саме його питали,— про Гельсінгфорс, про якихсь товаришів... Що, власне він може розповісти про них? Що він знає про Гельсінгфорс, коли він зроду там не був?

Коли ад'ютант приніс їжу, Юка мало не кинувся на неї й благаючими очима поглянув на веселого Вейнманена.

— Ви можете їсти, а я тим часом про дещо запитаю вас,— промовив Вейнманен, пильно подивившись на Юку. В його погляді Юка помітив приховане задоволення.

— Добре. Я розкажу все, що знаю,— погодився Юка. Він хоч і не знав нічого, навіть не розумів, про що питає його Вейнманен, але, боячись, щоб той не відібрав їжу, ладен був розказати навіть те, чого й сам не знав.

— Так ви напевне знаєте Ківі?

— Знаю,— відказав Юка стиха і звів очі на Вейнманена, бажаючи зрозуміти, чи такої відповіді ждуть від нього.

— Це добре,— задоволено кинув Вейнманен. Юка повеселішав: виходить, що він угадав, чого треба від нього.

— Ну от і скажіть, кого він залишив замість себе в Гельсінгфорсі. Ви це ж напевне знаєте... За це я вам дарую життя.

— Залишили ми багато...

— Звичайно, я знаю дещо про це,— задоволено засміявся Вейнманен. Але скажіть, де саме вони збираються? Хто вони?

Почувши ці питання, Юка злякався: він аж тепер зрозумів, що мова йшла про когось з революційних товаришів, що zostалися у Фінляндії після революції. Юка навіть їсти покинув.

— Чого ж ви так задумалися? Жаль товаришів?

— Ні... це я так... про щось згадав...

— Прошу, прошу — згадуйте! Може згадаєте, де саме збирались? Хто ті люди? Ви, здається, вже з'їли? Зараз вам дадуть кави... Пане ад'ютант, звеліть принести панові Філімонову кави й тістечок! — І до Юки: — Ну, згадали?

— Зараз... зараз. — почав Юка, сам не знаючи, що брехати. — Коли ми виїхали з Гельсінгфорса, ми залишили там своїх друзів... Центр всієї роботи — це кафе на базарі... — Юка брехав, не червоніючи, треба не розсердити господаря, поки є що їсти, а потім можна буде поговорити по справжньому — однаково смерть! І Юка брехав далі: — Там відбувалися збори... Роздавали листівки... і складали плани боротьби...

— Може ви номер будинку пам'ятаєте?

— Ні, не можу згадати...

Тим часом ад'ютант приніс каву і Юка взявся до неї. Вейнманен був у найкращому настрої: він навіть не сподівався, що Юка таке розкаже. Тепер Вейнманен утре носа Гельсінгфорським діячам з генштабу!

— Так ви потверджуєте, що в Гельсінгфорсі організація була й після вашого виїзду? І що вона друкувала листівки, отже й мала свою друкарню?

— Так...

— Я все так і запишу... Тепер ще кілька питань і ви будете вільні. Так от, де саме ті люди живуть?

— Я не пам'ятаю... Але в кафе їх можна щодня бачити...

— А коли саме це було? — Коли ви виїхали з Ківи?

Юка якраз кінчив каву й простяг руку за цигарою.

— В якому році? Зараз згадаю...

— Не в році, а місяці... — виправив Вейнманен.

— Згадав! — кинув Юка, і жажлива думка спала йому на мить; а що як у тому кафе дійсно ведуть підпільну роботу? Але він відразу заспокоївся: він знав тепер, що казати далі.

— Це було, — почав він.

— Коли? Коли? Точніше прошу. Тут дата потрібна точна, — витягнувся Вейнманен.

— Згадав! Це було 1915 року...

— Що? 1915? Гад! Більшовик! — схопився Вейнманен. — Ти ще дурити хочеш?! Я тебе нагодував... Я тобі хотів дарувати життя... А ти сміятись! Не в революцію... не торік... а 1915! Сволочи! Розстріляти! Сьогодні ж! Адьютанте, одведіть!

І Вейнманен, не тямлячись, щосили вдарив Юку в груди.

52

На десятий день ув'язнення кузня зовсім замовкла. Мовчав після допиту Юка, мовчав товстий Купа, мовчали всі, чекали неминучої смерті. Голодування давалося взнаки: дехто почав пухнути, Чекалов — сліпнути. Найкраще тримався Юка, — він наче підтримував свої сили водою, яку ще давали в'язням. У всякому разі він не втрачав надії — хоч і сам не знав, чого можна було сподіватися в їхньому становиші. День по дневі минали такі ж одноманітні й порожні, як та площа перед кузнею, на яку цілісінькі дні дивився Юка крізь щілину в стіні кузні — навіть людей на ній не видно.

На десятий день над вечір Юка побачив на площі гурт людей, що виходили з вартівні. В кожного в руках був заступ. Юка бачив, як вони, розмовляючи, показували вбік кузні. Потім вони пішли кудись шляхом. Хто ті люди? Чого вони показували вбік кузні? Подумавши, Юка зробив висновок: люди ті пішли копати могилу — самі бо в'язні не могли цього зробити: замість людей в кузні лежали живі трупи. Затаївши все, що бачив, Юка сам мучився своїми здогадами, — він не хотів турбувати своїх товаришів.

Коли стемніло, до кузні зайшов сам пан Лесо. Присвічуючи собі електричною лампою, Лесо підійшов до купи, що лежала на соломі посеред кузні.

— Комісарчику! А, комісарчику? Чого ж ти тут не співаєш? Знесилився, а? Кухня пана Лесо не вміє вас годувати? Бідні!

Пан Лесо ногою штовхнув розпухлого Купу.

— А ти, товаришу комісаре? Пробачте — начальнику! — звернувся Лесо до Чекалова. — Ти зовсім охляв! Може хоч ти заспівав би? І товариш Купа не хоче? Ну що ж... мовчіть! Уже, до речі, недовго. Так комуною і ляжете... Рядочком... Затишно буде! Тепленько...

Пан Лесо переводив світло лампи з обличчя на обличчя, ловив шкляні, мертві погляди в'язнів.

Може серед них уже половина мертвих? Панові Лесо яке до того діло? Він мусить зачитати вирок суду...

— Чекалов! За приналежність до бандитської червоної армії і комуністичної партії — суд нашої армії засудив вас до розстрілу. Що ви можете сказати? Чекалов?

Чекалов мовчав.

— Гей, вартовий. Зведіть його! Чого він не відповідає мені?

Вартовий підбіг до Чекалова, штовхнув у плече. Чекалов не ворухився. Вартовий приклав руку йому до рота.

— Пане полковнику, він мертвий!

— Мертвий? А, злякався вироку! Ну нічого. Підемо далі Філімонов!

— Я, — ледве озвався з кутка кузні Юка.

— А, так ви ще живі? Я бачу, вам ніщо не дошкуляє — навіть голод! Вирок нашого суду хочете знати?

— Можете залишити його собі...

— Не хочете? Я бачу, ви дуже витривалий. О, люблю таких людей! А чи ви знаєте, за що ви засуджені? Крім приналежності до більшовицьких організацій, за що мій суд карає розстрілом, ви із своїм загonom ще спалили село.

— Самі куркулі спалили село, ваші помішники, а ви на нас звертаєте... Хижаки!

— О, товариш Філімонов незадоволений? Так може вас повчити чемності? Повчити, як треба розмовляти з полковником Лесо?

— З собаками — по собачо...

— Вартовий! Приведіть мені його сюди. Я повчу його розмовляти...

Коли вартовий поставив Юку на ноги, Лесо довго дивився йому в загноєні очі.

— Ти в мене тямитимеш розмовляти з полковником...

Юка мовчав.

— Вартовий! Розкрийте йому рота!

Вартовий звалив Юка на соломку й почав розмикати зціплені щелепи. Раптом Юку стиснув зуби, і вартовий насилу вирвав з його рота свої закривавлені пальці.

Лесо злякався й вибіг на двір, за ним вискочив з кузні вартовий. А Юка сміявся... сміхом божевільного.

Дві двоколки тихо під'їхали до кузні. Чорні постаті людей обережно виносили з кузні трупи померлих в'язнів, складали їх на вози; потім пов'язали живих і тихо рушили за місто.

Незабаром за містом пролунало кілька глухих пострілів, протарахкотіли поворітьма порожні двоколки, і люди на дворі почали мити руки.

53

Старий іде попереду. Прогортає шорстке листя вільхи, холоднувате й трохи липке листя березок... Крізь кущі видно миготливі вогники села, чорніють будинки. Кругом ніч.

— Ми заскочимо до мене... Викличемо старого... якщо і його не забрали... Та ні! йому понад сто літ — шепче Харлампієв, і вони тихенько крадуться далі, сторожко прислухаючись.

Мертва тиша. Чути, як б'ється власне серце. Харлампієв лягає на землю й повзе по мокрій росяній траві до своєї хати. От чорні чотирикутники вікон. Двері... що чекає його за ними? Харлампієв обережно стукає кілька разів у стіну — викликає старого, потім відчиняє двері й заходить до хати, забувши всякий страх, опанований єдиним бажанням — бачити сина й дружину.

В хаті тихо і темно. Тремтяча рука тягнеться по сірника, але раптом зупиняється, — можуть побачити!

— Тату... ви дома? — тихо шепче Харлампієв.

— Це ти, сину? Вдома я, вдома, — ледве відгукається старий Харлампієв — А більше не шукай нікого... їх нема! Забрали. Мене також вибили... мало не вмер. Не знаю, чи й доживу, щоб самому подякувати тим, що визволять нас від цих собак. Забрали, синку... Кажуть, що сьогодні їх...

— Що? Розстріляли?

— І синка, і матір... І інших — двадцятєро душ.

Харлампієв схиляється до одвірка і плаче, як може плакати батько розстріляного сина.

Потім:

— Піду, тату, але не смутіться — повернуся швидко! — і він вибіг з хати, іде просто в кущі, де його чекає Філімонов.

— Спізнились!

— Що? Невже розстріл?...

— Всіх... сина, жінку... Вашого Юку... Двадцять чоловіка... Не допомогти тепер... Ходімо...

— Та може це неправда... Може розвідати, — пропонує Філімонов, сам розуміючи, що це ні до чого. І вони поспішають, щоб ще вночі проскочити назад до своєї схованки.

Вийшовши на горбочок, з якого видно кузню, вони спляються й довго-довго дивляться в далечінь. Що бачать вони в цій густій темряві ночі? Може малого Ваніка з його безталанною матір'ю? Може мужнього Юку Філімонова? А чорна ніч розгортає над ними чорні крила свої і ронить буйні сльози — холодну росу досвітню.

54

Ніч. Притаївшись серед кущуватого лісу, на двох коліях стоять нерухомо вагони, круг них де-не-де походжають вартові.

У вагоні штабу, де спить Щап, Люнд, Плющевський і ще кілька штабістів так само тихо і темно, які по інших вагонах; зрідка прозвонить тоненький дзвінок телефону, почувється знадвору хрипкий голос вартового — знову тиша.

Аж ось до купе Плющевського підійшла якась постать сіпнула двері.

— Можна?

— Хто там? — прочинив сонний Плющевський і побачивши Люнда запросив: — Прошу... Що сталось?

Люнд увійшов, сів на краю ліжка.

— Допіру оце дзвонили з Пітера. Цікавляться подіями на фронті. Мабуть у моєму „Люпаріку“ небезпечно. Виїхала актриса Північна з екстренними відомостями... Щось сталося...

Звістка про Люпар стурбувала Плющевського

— Невже викрили? Чека скрізь проткнеться... Треба негайно дізнатись. Коли викрили там — нас напевно знайдуть. Що тоді?... шептав Плющевський, трусячись.

— Що? — розсердився Люнд. — А звісно що: доведеться вдягатися.

— Тікати? — швидко промовив Плющевський, підвівшись.

— Ну й боягуз ви! Не тікати, а виїхати до Петрозаводська й дізнатися про все. Актриса Північна тепер там.

— До Петрозаводська? Та мене там всі собаки знають!

— Ні, пане полковнику, моя подорож може викрити всіх нас. Там Чека мене знає... з вісімнадцятого...

Але Плющевський не договорив, — сердитий голос його перебив:

— Не розбалакувати треба, а негайно їхати. Чека... Ну й боягуз ви! Боягуз! Вдягайтеся — і поїдете... Вагон-моторка чекає вас. Я скажу, що ви їдете в негайних справах Петрозаводського фронту.

Плющевський почав одягатися, вкрай збентежений: він ледве виривався з Петрозаводська, а тепер сам, з доброго дива, мусять іти з руки Чека! Яке безумство! Але ж і тут сидіти не можна, якщо в Пітері справді щось сталося... Виходить, треба таки їхати.

— Коли щось непевне, телефонуйте. Разом подамося до Гельсінгфорса.

Люнд тикнув йому адресу Північної, потис йому руку й на прощання промовив:

— Стережіться! За нами великі справи... Нас не пожаліють

55

Панна Північна (колись Мітропольська), причинивши двері своєї кімнати в дешевенькому готелі, пробувала голос — сьогодні вона мала вперше виступати, як співачка.

Вона переспівала всі романси з програми сьогоднішнього концерта і, втомившись, сіла відпочити. Сум обгорнув її.

Всього рік тому в цьому місці чоловік її вкоротив собі віку. Тепер вона знайде могилу свого чоловіка... Знайде квартиру, де жив її Володя, де... і... сльози струмками біжать по її накарбованому обличчі.

Раптом панна Північна підходить до дзеркала й починає фарбувати зів'ялі щоки й губи. Хіба ж їй до лиця плакати? Хіба треба, щоб хтось бачив її в сльозах? Ну що ж! Володі немає — вона одплатить за нього! Треба не киснути, не журитись, не в'янути, як пов'яли сотні дружин офіцерів, а бадьоритися, мститися. І вона помститься! От зараз до неї має зайти один штабіст, якому вона призначила тут побачення. Вона передасть йому відомості з Пітера, дещо візьме в нього, а завтра поїде назад. К чорту тоді всякі концерти! Вона знову сидітиме в „Люпарі“, причаровуватиме офіцерів і помалу готуватиметься до помсти. О, вона помститься!

— Можна? — почувся голос Плющевського.

Панна Північна захвилювалась:

— Прошу... прошу... Пробачте, що в мене розгاردіш такий... Сідайте...

— Ви будете Північна? Приїхали дати концерт для Петрозаводського гарнізону? — спокійно спитав Плющевський: це був такий пароль.

— Так. Я. Заходьте... Я вас уже жду.

Північна подала йому маленьку білу руку.

— Сідайте. Ви, певне, голодний? Ви ж уночі ще приїхали.

Плющевський кивнув головою. Північна вибігла з кімнати і згодом разом з нею увійшла до кімнати низенька повногруда покоївка й подала на стіл смажену курку з картоплею.

— Прошу, — запросила Північна гостя.

Почали снідати. Випили по чарці червоного вина.

— Так що саме скоїлося в Пітері? — запитав Плющевський. — Кажіть.

— Нічого я вам не казатиму, а передам вам пакет — і край. Там усе. Дома дізнаєтесь. А тепер порозмовляємо про щось інше...

— Маєте рацію: наші справи потребують конспірації, — погодився Плющевський. Розмова не в'язалася. Гість мовчки дивився на Північну, він давно не бачив такої красуні.

— Чого ж мовчите... офіцерику? Задивились?

— Задивився. Правду сказати: ви зачарували мене, — мовив п'яно Плющевський. — Ви нагадали мені все те, що я давно мусів забути — красу, кохання...

— Невже ви за роботою забули любов, пестоші?

— Не до цього тепер... Революція! Та й жінки немає...

— Так ви нежонатий, мій офіцерику? — промовила Північна, підсунувшись до нього ближче.

Плющевський взяв її за руку. Вона зазирнула йому в очі й засміялась.

— Приємно...

Він враз нахилився й міцно поцілував її, поклавши руки їй на плече. Вона, не пручаючись, усім тілом припала на мить до нього. Потім схопилася:

— Що це я!—і одійшла до дзеркала.— Ви в цьому місті раніш бували?

— Так, минулого року.

І Плющевський почав оповідати про 1918 рік в Петрозаводському.

— Торік офіцерів було повнісінько в цьому брудному місті! Як тіні минулого, ходили ми голодні й холодні... Вирішили організувати повстання. Переманили через полковника Сачкова залізничний батальйон, підвезли динаміт, призначили день. Вночі перед самим заколотом скликали таємне засідання. Головував я. На тому засіданні обрали комітет, що мав керувати повстанням і в разі повалення більшовиків—губернією. До комітету увійшов я, Вейнманен—офіцер фін, дехто з місцевих і полковник Сачков, який керував залізничним батальйоном. Все скінчилось би гаразд, якби не виявилось, що серед нас був більшовицький шпик. Це був офіцер на прізвище Мітропольський.

— Мітропольський?—здивовано запитала Північна.

Плющевський помітив її нервування. Взяв її руку, поцілував.

— Чого ви хвилюєтесь?—запитав він.

— Так... Ваша згадка про зраду нагадала мені дещо... В моєму житті також був такий випадок,—брехала вона, щоб сховати своє хвилювання.

— Той Мітропольський тут же на засіданні запротестував проти складу комітету,—провадив Плющевський.— Він хотів, щоб і його обрали. Але ми його не хотіли. Ми бачили, що він людина непевна... Тоді він покинув нараду і зник. Перед нами стало питання—що робити? Адже він міг нас викрити, а це значило віддати нас усіх на розстріл.

Північна цілком упевнилася, що мова йшла про її чоловіка, і страшно розхвилювалася.

— Ну і що ж ви зробили?—запитала вона, ховаючи нервування.

— Вирішили позбавитися такого негідника. Я того ж вечора з одним поручником пристрелили його, як собаку...

— Що? Ви його пристрелили? Ви?

Північна схопилась на ноги.

— Чого ви так хвилюєтесь? Чого?—злякано запитав Плющевський, ловлячи її за руки.— Сядьте!

— Геть! Ви його застрелили! Ви... А ви знаєте, хто він? Він мій чоловік. Чуєте—чоловік! Ви убили його... А тепер хвалитесь? Убійник!—і вона впала на канапу, обливаючись слізьми.

Плющевський щільно причинив двері й розгублено переступав з ноги на ногу, не знаючи, що робити. І нащо ото він їй набрехав,—адже Мітропольський сам зависився! Ог халепа!

І він несміливо ступив кілька кроків до неї.

— Геть! — закричала вона. — Геть! О, я вас ще провчу! — в її руках блиснув браунінг. — Я вас провчу! Я припасала кулю для іншого, але подарую її вам!

Плющевський стояв мов укопаний. Зі страху йому позеленіло в очах.

— Тремтіть, як колись він перед вами. Благите, як колись благов він! А... а... ніяких пакетів у мене для вас немає! Їх прочитає Чека. Чуєте? Хай знають вас, голубчиків!

Почувши слово „Чека“, Плющевський за малим не кинувся на жінку, але вигляд браунінга спинив його. Північна божевільно зареготалася і раптом впала на підлогу, — обличчя її посиніло, очі закотились, руки скорчилились.

Плющевський на мить скам'янів, а потім, як кішка, кинувся на її тіло й пальцями здушив їй горло.

— Чека, листи, вбивство... — шепотів він, люто стискаючи тоненьку білу шию. Холодне колюче намисто плуталось між пальцями.

... З її грудей вирвався останній стогін, обличчя посиніло. Плющевський намацав пульс — мертва. Тоді він швиденько поклав її на ліжко й укрити ковдрою.

— Хай спить, — прошепотів він і кинувся до її ридикюля, вибрав звідти всі папери й листи для Люнда, а потім обшукав всі кишені її пальто. Тоді ще раз глянув на її тіло, підняв браунінг і тихо зачинив за собою двері.

56

Плющевський, добравшись до штабу, стомлені сів на канапу, подав Люндові товстий пакет.

— Це все. Нічого більше не передавала. Виступить в концерті й поїде назад. Вона жалілась на здоров'я. Ну й гарненька панночка...

Люнд весело поглянув на Плющевського:

— Гарна? Значить, нудно не було?

— Ще б пак. Сказати правду, я такої красуні й не бачив. Думаю, і в Пітері таких малувато.

Люнд, не слухаючи Плющевського, взявся читати. Перше, що він найшов у пакеті, це лист від дружини. Люнд засміявся.

„І моя заскутила... Бач, якого листа прислала!“ Швиденько переглянувши листа, він кинувся до другого. На маленькому папірці накидала кілька слів дочка. Лист той кінчався: „Міцно тебе цілую. Нога у мене загоїлася. Скоро зможу бити більшовиків. Ти тільки чогось мовчиш“. Люнд усміхнувся і взявся до останнього листа, друкованого на машинці французькою мовою.

В. К.

Зміни в Пітері великі. Чека вже з місяць як арештувала Озьорного. Було кілька допитів, але він покищо мовчить. Є надія, що його випустять. В квартирах його знайомих були труси. Але всі були попе-

реджені, отже нічого ніде не знайдено. За Озьорного вступився сам Павло Павлович—з його авторитетом та міжнародними зв'язками можна виручити. Головне, що ніяких слідів не знайшли.

Останнім часом всі повеселішали: можна сподіватися що наша справа вигорить... Людей багато і всі охоче беруться до справи. Нешолавно одержали листи зза кордону. Восени, якщо у вас так нічого і не почнеться — почнемо в Петері. Хоч чимало часу минуло, але у вас і досі ніяких змін! Фінляндія мертва. В газетах прокричали були про наступ, але тепер знову всі замовкли. Коли є хоч якась надія на прорив фронту — робіть все можливе. Це прискорить вашу справу, відведе їх увагу. З Гельсінгфорса писали, що фінським фронтом керує тій знайомий Гейнманен. Його, між іншим, знає Плюшевський. Ми з ним увійшли в зносини; фіни підтримують нас. Є надія, що прорвавши фронт, вони допоможуть нам брати Петер. Раджу негайно з ним зв'язатися.

„Люпар“ поки здоровий. Крім квартири Павла Павловича, це тепер єдиний наш осередок.

Кінчаю. Як тільки встановите контакт з В, пишть, щоб ми були в курсі, як поводитись з нашими друзями ф нами в Петері. Грошей покищо досить; їх навіть багато. Де їх бере П. П. — нам байдуже. Отже — срудуйте.

Цілую.
Ваш П. А.

Р. С.

Ще забув попередити: Будьте обережні з Плюшевським—він надто язикатий. 18 року сидів у Петрозаводську, і його там напевне знає Чека; хоч він тепер і змінив прізвище, однаково дуже легко пізнати його.

Р. С.

Цього разу їде Північна. Насилу дістали дозвіл; довелося її назвати актрисою. До речі, не згодні її з Плюшевським: у Петері казав, що Мітропольського, її чоловіка, за зраду убив сам він. А вона ж вірить, що чоловік її — як і писав — сам завісися. У всякому разі краще їх не зводити — щоб не сталось чогось.

Новини з Петера дійсно великі. Вейнманен. Павло Павлович. Гроші. Арешт... А потім ці відомості, про те, що Плюшевський убив Мітропольського... Цікаво... Полковник повертає голову до Плюшевського.

— Ви знали Вейнманена?

— Навіть добре. Він був одним з членів штабу офіцерського повстання в Петрозаводську. Прегарний офіцер. Пам'ятаю, він тоді не був арештований, чи втік...

Полковник потер руки, як робив завжди, коли був задоволений і тихо промовив:

— Він тепер головний керівник армії, проти якої ми воюємо.

— Невже?

— Так сповіщає Петер.

— От несподіванка! З ним, значить, контакт?

Люд, згадавши попередження в листі щодо Плюшевського, промовчав. Може, і справді, не слід довіряти йому? Ота його балакучість річ дійсно небезпечна: може всю справу завалити. Тому полковник кінчає розмову:

— Новин дуже багато. Поміркую, що можемо ми зробити,

і завтра порадимось. — Так, кажете, подобалась ця актриса? Чудова, кажуть, жінка. Ну, що ж, хоч.. розважалися?

— Часу не було, пане полковнику! — відказує Плющевський вже на дверях.

57

25 травня.

Сьогодні була на міських зборах жінок. Петроградська рада закликає всіх до оборони міста. Винесли резолюцію:

На наш червоний Петроград насовується нова небезпека: два царські генерали — Юденіч і Родзянко, вкупі з царським полковником Булаховим, підкуплені американськими капіталістами, зібрали кілька тисяч білогвардійських офіцерів і йдуть на Петербург, щоб знищити робітників, червоноармійців і матросів. На це ми можемо дати тільки одну відповідь — відповідь, яку ми дали Корнілову..*

Тут же на зборах сотні робітників і робітниць записалися в робітничі полки.

26 травня.

Знову берусь за перо, — хочеться дещо записати. В місті страшенна тривога. Товариші з Кронштадта принесли звістку про наступ Родзянко. Північна армія підступає до Пітера; в Карелії йде наступ білофінів. Увечері телеграф приніс звістку про відступ червоних з Пскова. Естонці також виступають проти нас; Булах-Булахович вкупі з естонцями. Щоночі я вартую. Була мобілізація. Мене покищо залишили через хворість, але через кілька днів я неодмінно піду. Дарма що мене не пускають: раз ворог підходить все ближче до Пітера, я хочу й мушу бути з товаришами. Щоправда, я й тепер не гуляю: роботи в мене багато! Зелених — сила! Розгортають вони роботу серед селянства. Учора у відділ принесли листівки:

*„Геть війну! Хай живе воля й приватна власність!
Геть більшовиків — кровопійців!“*

Це їх робота — дезертирів, що пішли з куркуликами й підтримують офіцериків.

29 травня.

Місто майже в облозі. Напружено готуємось до оборони. Робота кипить. Сьогодні дістали наказ Петроградського комітету:

„Кожний член колективу — борець комуністичного ядра“.

„Кожний колектив — бойове комуністичне ядро“.

„Комуністична рота — є могутня бойова одиниця“.

І після цього не йти на фронт через нездоров'я? Пусте! Завтра ж поїду!

30 травня

Я в комуністичному загоні особливого призначення. Тепер у мене не варта в комендатурі, не допити, а бойова робота! Мене призначили працювати по мобілізації буржуазії на оборону Петрограда. Скільки їх сюди наїхало! Сьогодні одного запитала, чому він приїхав до Петрограда? Виявляється, приїхав, думав, що в Пітері білі, так запевнили його у Фінляндії. Я цих молодчиків — у шанці. Заступа не вміють взяти, падають; ручки як цукрові, біленькі... Аж смішно! Панночки, замість ногою натискати на заступ, грудьми тиснуть ...От бідні! Але їм показали, як треба копати. Пішло. Як добре це вигадано, своїх же ворогів примусити працювати на оборону: кріпільні буржуйчики, Пітер!

10 червня

В місті знову закипіла контрреволюція. Мене і інших — Косякова, Ангальтова, всіх! — знову повернули до комендатури. Отже я знову на старому місці. Але роботи ще nobільшало. Тепер немає навіть часу записувати. Раз-у-раз варта, облави.

20 червня

В Румунському посольстві знайдено гармату. Хіба не диво: замість налагоджувати дипломатичні відносини з новим урядом пролетаріату, посольства готують гармати... Петерс дав наказ про суцільний трус у місті. У буржуазії знайдено стільки зброї, що можна озброїти два полки: гвинтівки, набої, револьвери... Навіть кулемети знайдено — замуровані в стіні, обгорнуті ганчір'ям... Ось вона — буржуазія! А молодці наші хлопці — все знайдуть!

21 червня

Як лаю я себе: чоловіка забула, сина... Згадую лише в рідкі хвилини відпочинку. І тоді серце стискається з болю...

25 червня

Несподівано захворіла: легені нагадали про себе. Кілька ночей підряд не спала, перевтомилась, не їла як слід — і от лежу в ліжку! І як соромно лежати, коли за містом таке... Коли місто в облозі! Сором перед товаришами... Але що зробиш? Ноги не носять. Лікар комендатури поставив діагноз: ТБС. Це не новина для мене: ще на засланні мені про це казали. Звичайно, погіршало мені за останній час: у грудях свистить, кашель став частіший... Навіть бачила кілька ниточок крові в слині... Чому від батька ні слова? Де Ківі? Які недобрі! Хоч би вісточку прислали! Чому він не пише?

26 червня

Сьогодні мене повезуть до лікарні. Так вирішили в комендатурі. Ранком сказала господині, щоб пересилала мені листи на адресу лікарні. Чи виконає вона моє прохання? Чи скаже Ківі, коли він приїде, може, до Пітера? Вона ж так ненавидить комуністів...

Отже їду в лікарню... А що вона мені допоможе?

58

Звичайна заля з довгими дерев'яними лавами замість стільців. У залі повно людей.

„Віхрі враждебніе веют над нами...”

Лунає чийсь тремтячий голос, а в іншому кутку:

„Смело ми в бой пойдем...”

І как одін умрем...

Перед сценою гурт червонофлотців співає інтернаціонал

Повстаньте гнані і голодні

Робітники усіх країн...

До них приєднуються інші, — і за хвилину зала гуде від співу п'ятисот червонофлотців, що чекали тут приходу доповідача.

— Товариші, червоні орли, бойові онезькі моряки! Наш лектор на тему „Радянська влада за диктатури пролетаріату“ захворів, а актриса Північна випадково померла на бойовому посту, виїхавши до нас на концерт... Значить, заслухаємо доповідь нашого комісара Ківі! — крикнув верескливо рудий завклуб флотилії, стоячи на низькій сцені за столом, накритим червоним перкалем. — Бо як ми йдемо на білу гідру Фінляндію, то й повинні ми знати, яка вона хитра штука. Це гідра, котора розбила впень фінську революцію і тепер добирається до наших рідних радянських нив! Тому ми сьогодні заслухаємо доповідь нашого комісара, которий сам особисто був у Фінляндії і своїми робочими руками робив фінську революцію... Товариші, займіть нарешті місця й з пролетарською солідарністю слухайте доповідь комісара.

Рудий завклуб аж упрів. Витер рукавом шинелі спітнілий лоб, сів за стіл. Посідали й матроси.

Комісар Ківі вийшов на сцену, сів поруч завклуба й тихо, трохи нервуючись, почав:

— Я, товариші-бойці, сьогодні розповім вам про один епізод з фінської революції. Епізод дуже цікавий, тому прошу слухати уважно: покиньте розмови й не ходіть...

На гальорці хтось хіхікнув і Ківі сердито глянув на завклуба.

— Товариші! Комісар, як видно, говорить дуже тихо, тому сидіть тихо.

Зала затихла, і Ківі заговорив:

— І досі, як живі, стоять передо мною дівчата-червоногвардійки з заводу „Вальке Акоскі“. Їх було триста. Цілий загін. Сміялись з них — не вірили в їх боездатність. Але вони довели її. Загін дівчат заводу „Вальке Акоскі“ вписав найяскравішу сторінку в історію революції...

... Їх було триста — і голос Ківі затримтів. — Було це тоді, як німці тиснули наші останні полки, коли найкращі наші червоногвардійці або загинули, або сиділи у в'язницях. Я тоді був командиром окремого загону, котрий після кількох боїв повинен був затримати наступ німців і дати змогу стягти інші частини червоної гвардії...

Найближче наше оперативне завдання було взяти міст. Проти нас стояв Баварський карабінерський полк, яким керував генерал Вольф. Важко було йти проти такої сили. Нас було мало... Зібрав я тоді своїх хлопців, щоб підготувати їх відповідно. Зібралися. А верстви за дві, за горбом, розкинулись ланки німців, що обстрілювали наші позиції. З того боку весь час їхали підводи з пораненими. Стогін, крики, гуркіт коліс лунали в синіх сутінках ночі. Настрій у всіх був тривожний, і от на зборах хтось крикнув: „Кидай позиції! Тікаймо, поки не пізно!“ Але більшість гвардійців не піддалася паніці.

Комісар загону, робітник з Гельсінгфорса, стримував усіх. Вирішили розташуватись у балці й чекати наказів. Я ліг спочити. О другій, приблизно, годині мене збудив мій помічник: „Вас хтось кличе, товаришу командире!“ Я встав, і ми пішли до невеличкої хатини, що стояла недалеко від нашого загону — це була лазня. Нікого ми там не застали, і я вже почав сердитись, що мене даремно збудили, коли це за стіною почувся тупіт важких копит коня. За мить до кімнати увійшов високий, сивоусий чоловік.

— Хто командир? — спитався він стишеним басом.

— Я, — кажу.

— Я Айроксінен, начальник штабу фронту.

Він скинув шапку, розстібнув шинелю. Тепер я міг роздивитись за нього: це був високий, кремезний чоловік, з довгими сивими вусами; спід срібних вій дивилися чорні, як антрацит, блискучі очі.

— Ви маєте сьогодні наступити на міст і взяти його. Міст цей відкриє шлях для відступу частинам, що зараз в кількох німецьких полків.

Айроксінен дивився мені прямо в вічі.

— У мене малий загін... я не знаю, чи виконаю завдання, ніяково говорив я. Брати міст з таким загonom я не вжився. Я вирішив просити допомоги.

Айроксінен, поміркувавши, сказав:

— Гаразд. Дам вам жіночу роту. Гарні дівчата, робітниці з заводу „Вальке Акоскі“. Їх батьки загинули в боях і вони пішли за батьками.

Я здивувався: нащо мені така „допомога“... Для плачу?

— А іншого загону немає? — знову запитав я стиха.

— Немає, — сухо відказав Айроксінен, грізно подивившись на мене.

— Жіноча рота нам не допоможе... — безнадійно махнув я рукою. Мій помішник, здається, теж хотів сказати, але його перебив Айроксінен.

— Ви не знаєте моїх дівчат, товаришу командире! Сором ображати бійців! — сердито кинув він і підвівся. — Іншого загону в мене немає. Отож даю вам загін дівчат — червоногвардійок, і ви мусите взяти міст. Бажаю успіху. Прощайте.

Він стиснув мені руку і вийшов. Коли знову почувся брязкіт підків об кам'янистий ґрунт, мій помішник захоплено скрикнув:

— Ну й командир! От здорово! Так і ріже. Велетень, не командир!

— Так, ми маємо стійких і відважних командирів. Вони — гордість фінського пролетаріату, — спокійно відказав я, виходячи з лазні, а сам думав: „нічого ця рота не допоможе“. Я зараз же розповів хлопцям про приїзд командира, про тих дівчат. Хлопці реготались:

— Бабський командир!

— Ну й погуляєм перед смертю! — Я так-сяк заспокоїв їх і наказав готуватися до бою, а сам зібрав командирів рот на нараду. І от чуємо крики:

— Ідуть! Ідуть!

На шляху показалаась юрба жінок. Я пішов їм назустріч.

Командир роти жінок червоногвардійок товаришка Нюстрем одрапортувала:

— З наказу товариша Айроксінена ми прибули під ваше керівництво.

Я відповів, як треба, і почав оглядати поповнення. Дівчата були перевтомлені; їх сірі мокрі світри так і липли до тіла. Від них ішла пара, як від перевтомлених коней.

— Ми були кілька днів у бою, але спочивати все ж не підемо! Отже, ви, товаришу командире, можете давати нам наказ — ми готові виконувати, — казала тоненьким голосом Нюстрем, командир їх загону.

Але я бачив, що всім їм потрібний спочинок.

— Ні, ви, товаришко, ведіть свій загін спочити! Коли ми візьмемо міст і перейдемо на той бік, аж тоді я покличу ваш загін для допомоги. Ви ж третю ніч не спали...

Дівчата, почувши таке, зараз же полягали, тут таки, просто на землі і за якусь хвилину всі спали, як мертві. Я пішов

назад на нараду. В балці чекав мене комроти, і ми обміркували план наступу. Коли все було готово, я дав наказ іти в наступ.

Тричі підступали ми до містка і кожного разу повертали назад, втративши кілька десятків; за першим разом ми втралили комісара і кількох молодших командирів. Тоді страх обгорнув загін. А ворожі кулемети сікли й сікли — не можна було й виглянути з балки. Що робити? В лавах zostались тільки кращі бійці... А тут німець знову наступає. Був момент, коли я навіть боявся, що не зберу свого загону: частина вже втікала, а інші не хотіли йти в бій. Біля мене zostалась тільки половина загону. І от в цей момент, коли я мало не скуб на собі волосся, не знаючи, що робити, до мене підійшла Нюстрем.

— Товаришу командире, чому червоні не виконують завдання? Чому не беруть міст, — суворо кинула вона, змірявши мене поглядом.

— Хіба не бачиш? Половини вже немає.. З ким підеш у бій?

— А чому ж ви не берете жіночий загін?

Я розсердився:

— А що це за допомога? Ми не взяли, так де вже вам?

— Ви, значить, нам не довіряєте? Гаразд! Ми вимагаємо негайно пустити нас у бій! Перш ніж сміятись, треба випробувати... Так от.

„Ви не знаєте моїх дівчат“, згадались мені слова Айроскі-нена.

— Гаразд, — сказав я, — беріть міст... Я своїх хлопців даю вам на допомогу... Але знайте: вогонь кулеметів січе наших бійців, наче січку... Отже, будьте обережні...

Незабаром я стояв близько містка й керував наступом вкупі з Нюстрем. Вона вела наступ чотами, і сама поперед першої чоти полізла на той бік містка... Я не бачив такого вогню, як був тоді. Німець пустив у діло всі свої кулемети і половина з першої чоти zostалося на містку... Друга чота повзе вже через трупи... А коли пройшла остання чота, міст геть укрится трупами червоногвардійців. Перебравшись, жіноча рота розкинулася за містком і повела наступ. За живе тоді взяло моїх хлопців. Кинулись і вони через міст... І ми взяли його. Я дав наказ наступати далі.

— Ватаку! — крикнув я.

Жіноча рота, гукаючи ура, кинулася на німців.

Але ті не відступали. Широкі леза їх багнетів низали тіла дівчат... Я бачив, як все рідшали їх лави, але відступати ніхто з них не думав. Замість гучного „ура“ вже лунав хрипкий здушений стогін. І знову я згадав слова Айроскінена: „Ви не знаєте моїх дівчат“. Я таки й не знав! Вони, не здригаючись помирали в бою, як їх батьки! Німець розчавив їх загін; з роти дівчат залишилось тільки тридцять душ. З мого загону — чо-

ловіка з п'ятдесят... Міст і берег були вкриті трупами: хто остався живий, того взяли в полон.

Другого дня нас засуджено до розстрілу. Увечері, оточивши загonom офіцерів, нас вивели за місто. Там вже стояли й наші дівчата з Нюстром на чолі. Вона впізнала мене й махнула рукою. До мене долетіли її такі слова:

— Прощай, командире!

Низенький офіцер подав команду, всі інші офіцери наготувалися. Дівчата стояли тихо й спокійно.

— Плі! — крикнув офіцер.

Ківі на мить замовк, стримуючи сльози. В залі панувала тиша.

Хитнулись лави дівчат: одна по одній вони падали на землю. Після першого пострілу Нюстром махнула мені рукою. „Прощай, командире!“ — ще раз гукнула вона мені.

Дівчата збились круг неї і почали цілуватись. То були останні їх поцілувки. Другий залп звалив їх усіх. Більше я маленьку Нюстром не бачив: вона лежала, вкрита трупами інших дівчат.

Я оглянувся. Товариші закривали руками обличчя. Бажання жити опанувало мене... Жити... тільки б жити! стояло в голові... Штовхнувши рукою Якола, я стиха шепнув:

— Прощай! Я тікатиму!

І коли гладкий німець, що стояв найближче до мене, забалакав з фінським офіцером, я кинувсь убік і як вихор подався до лісу... Перед мною миготіли дерева, по обличчю мене било гілля, шуміло в голові. А позаду тріскотіли постріли, тупотіли кінські копита... Я біг щосили... Смерть, здавалося, вже ступала мені на п'яти, душила за горло. І раптом передо мною озеро! Я скочив у воду й заховався в очереті. Так я вирвав своє життя з кошавих рук смерті.

І Ківі замовк.

У гурті бійців хтось тяжко зітхнув.

— Товаришу командире... а що було далі? — запитав один з бійців.

— Що було далі, про те іншим разом...

Перший вечір спогадів комісара закінчився.

(Кінець буде)